

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»
Факультет управління персоналом, соціології та психології

Кафедра соціоекономіки та управління персоналом

ОСВІТНЬО ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

Менеджмент соціальної сфери
073 - Менеджмент

Форма навчання: денна

(очна (денна), заочна, дистанційна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Соціальне підприємництво: зарубіжний досвід та вітчизняна практика»

(назва теми)

здобувача Пустовіта Богдана Олеговича

(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: PhD з економіки Шандар Анна Михайлівна

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: доктор економічних наук,
професор Лопушняк Г.С.

(підпис)

Київ 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Факультет управління персоналом, соціології та психології

(назва навчально-наукового інституту / факультету)

Кафедра соціоекономіки та управління персоналом

(назва кафедри)

ОСВІТНЬО ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

Менеджмент соціальної сфери
073 - Менеджмент

ПОГОДЖЕНО

Керівник проєктної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

_____ О.В. Кир'янова _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 2021 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Г.С. Лопушняк
(ініціали, прізвище)

_____ 2021 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Пустовіту Богдану Олеговичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

форми навчання очної (денної)

очної (денної), заочної, дистанційної

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи *на тему*
«Соціальне підприємництво: зарубіжний досвід та вітчизняна практика»

Тему затверджено наказом ректора Університету від "____" _____ 2021 р.
№ _____

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах нормативно-правових актів, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, статистичної інформації

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1. Теоретико-методичні основи соціального підприємництва

Розділ 2. Сучасний стан соціального підприємництва в Україні та світі

Розділ 3. Перспективи розвитку соціального підприємництва

Об'єкт дослідження: процеси розвитку соціального підприємництва в Україні та світі

Предмет дослідження: сукупність теоретичних та прикладних аспектів розвитку соціального підприємництва в Україні та за кордоном

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи: полягає в обґрунтуванні теоретичних розробок та практичних рекомендації щодо розвитку соціального підприємництва в Україні та за кордоном

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У Розділі 1. Проаналізувати підходи до трактування поняття «соціальне підприємництво», дослідити етапи розвитку соціального підприємництва та нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних підприємств в Україні.

У Розділі 2. Проаналізувати основні тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні та світі.

У Розділі 3. На основі вивчення зарубіжного досвіду запропонувати шляхи активізації поширення соціальних підприємств в Україні.

Завдання підготував науковий керівник:

21.11.2021

(дата)

_____ /

(підпис)

Шандар А.М

(прізвище, ініціали)

Завдання одержав здобувач:

21.11.2021

(дата)

_____ /

(підпис)

Пустовіт Б.О.

(прізвище, ініціали)

Реферат

Соціальне підприємництво: зарубіжний досвід та вітчизняна практика

Робота складається з 3 розділів, з яких перший і другий розділ має 3 підпункти, третій розділ має 2 підпункти. Перший розділ висвітлює теоретико-методологічні основи соціального підприємництва, другий розділ є аналітичним, третій – рекомендаційним. Обсяг дипломної роботи становить 57 аркушів, включаючи список використаних джерел та додатки. У дипломній роботі є 5 рисунків та 3 таблиці. Під час написання було використано 61 джерело. Робота містить 3 додатки. Також кваліфікаційна робота містить результати практичної наукової діяльності: стаття опублікована у фаховому журналі: Пустовіт Б. О., Шандар А. М. Соціальний розвиток в Україні в контексті активізації діяльності соціального бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2022. №3.

Об’єктом дослідження є процеси розвитку соціального підприємництва в Україні та світі.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та прикладних аспектів розвитку соціального підприємництва в Україні та за кордоном.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних розробок та практичних рекомендації щодо розвитку соціального підприємництва в Україні та за кордоном.

Завдання бакалаврської роботи:

- дослідити генезис розвитку соціального підприємництва;
- здійснити аналіз основних характеристики соціального підприємства;
- проаналізувати законодавчо-нормативне регулювання соціального підприємництва;
- здійснити моніторинг діяльності соціальних підприємств в Україні;
- розглянути світові тенденції розвитку соціального підприємництва;
- проаналізувати соціальні підприємства в умовах розгортання світової пандемії;
- розглянути можливість впровадження зарубіжного досвіду регулювання та організації соціальних підприємств в Україні;

— запропонувати шляхи подолання викликів, з якими стикаються соціальні підприємства під час пандемії COVID-19.

Вищезазначені завдання вирішуються за допомогою наступних методів дослідження: спостереження, порівняння, аналіз та синтез, узагальнення, а також табличний метод та графічний метод.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у критичному погляді на сучасний стан та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні та світі, що дав змогу обґрунтувати передумови розвитку та основні характеристики соціальних підприємств (такі як інноваційність, розподіл прибутку, та вирішення конкретних соціальних проблем за допомогою бізнесу), узагальнити нормативно-законодавче регулювання цього виду діяльності й окреслити шляхи його розвитку в умовах поширення пандемії COVID-19 (створення нормативно-правової бази, спрощення процедури реєстрації нових соціальних підприємств, створення системи державної підтримки соціального підприємництва, регламентація організаційно-правових форм та управління соціальними підприємствами).

Практичне значення дослідження полягає у пошуку шляхів розвитку соціального підприємництва в Україні, а також можливостей інтеграції зарубіжного досвіду в країну.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальний бізнес, соціальний проєкт, соціальні проблеми, вразливі верстви населення, соціальна сфера, інвестиції.

В і д г у к
про кваліфікаційну бакалаврську роботу здобувача
факультету управління персоналом, соціології та психології
освітньо-професійної програми «Менеджмент соціальної сфери»

Пустовіта Б. О.

на тему «Соціальне підприємництво:
зарубіжний досвід та вітчизняна практика»

1. Актуальність теми: не зважаючи на те, що соціальне підприємництво – це не нове явище у світі, в Україні воно все ще не набуло масового поширення, що власне зумовлює необхідність поглиблення наукових пошуків у даному напрямі. Наявність соціальних проблем ще більш актуалізує необхідність досліджень діяльності та функціонування соціальних підприємств, зокрема питання релевантного законодавчого регулювання, напрямів розвитку шляхом вивчення вітчизняних та зарубіжних кейсів.

2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи: структура та наповнення роботи характеризується послідовністю, зокрема окреслені у перших розділах проблеми знаходять вирішення в завершальному розділі. Зміст викладено в чіткій і логічній послідовності. Не зважаючи на наявність браку аналітичної інформації у відкритому доступі, здобувач впорався із поставленими завданнями. У роботі порушено сучасні проблеми функціонування соціальних підприємств в умовах пандемії.

3. Наявність самостійних розробок автора: здобувачем проаналізовано сучасний стан розвитку соціальних підприємств в Україні та світі. Узагальнено етапи розвитку соціального підприємництва в Україні, обґрунтовано наслідки впливу пандемії на діяльність соціальних підприємств та запропоновано шляхи їх подолання.

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: результати дослідження соціальних підприємств в Україні та світі дали змогу обґрунтувати шляхи подолання сучасних викликів, спричинених пандемією.

5. Наявність недоліків: значних недоліків у роботі не виявлено.

6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: кваліфікаційна робота представлена на належному науковому рівні, зокрема вона відповідає встановленим вимогам та є самостійним дослідженням. Загалом заслуговує на позитивну оцінку, є допущена до захисту перед ЕК.

Науковий керівник ст. викладач, PhD з економіки

“31” травня 2022 р.

Шандар А. М.

ЗМІСТ

Вступ.....	2
Розділ 1. Теоретико-методичні основи соціального підприємництва.....	4
1.1. Генезис розвитку соціального підприємництва.....	4
1.2. Основні характеристики соціального підприємства.....	10
1.3. Законодавчо-нормативне регулювання соціального підприємництва.....	15
Розділ 2. Сучасний стан соціального підприємництва в Україні та світі.....	18
2.1. Характеристика діяльності соціальних підприємств в Україні.....	18
2.2. Світові тенденції розвитку соціального підприємництва.....	25
2.3. Соціальні підприємства в умовах розгортання світової пандемії COVID-19: діяльність та виклики.....	30
Розділ 3. Перспективи розвитку соціального підприємництва.....	40
3.1 Впровадження зарубіжного досвіду регулювання та організації соціальних підприємств в Україні.....	40
3.2 Шляхи подолання викликів, з якими стикаються соціальні підприємства під час пандемії COVID-19.....	50
Висновки.....	59
Список використаних джерел.....	62
Додатки.....	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає насамперед у активному розвитку соціальної сфери в Україні та у всьому прогресуючому світі в цілому, а також у впровадженні нових прогресивних методів ведення бізнесу, фокус яких націлений насамперед не тільки на заробіток, а й на вирішення багатьох соціальних проблем навколо. Значимість обраної теми полягає у її впливі на еволюцію сучасного ведення бізнесу, що включає в себе фокус бізнес-організацій на соціальну сферу, як на новий тип стратегії та являє собою прогрес у важливих сферах життя. Україна – це молода, але перспективна країна, яка, безперечно, має перспективу росту, амбіції та можливості, реалізація яких у майбутньому призведе до піднесення соціального та економічного стану в країні, а одним з основних засобів змін є соціальне підприємництво.

Під час написання кваліфікаційної роботи, був зроблений акцент на *аналіз останніх досліджень* та публікацій Крюкова І.О. [12], який досліджував передумови для розвитку соціального підприємництва в Україні. Вітчизняні науковці присвятили низку публікацій різним аспектам соціального підприємництва, зокрема Голубка О. Я., Біланич Л. В. [14] у своїй роботі проаналізували правові аспекти розвитку соціального підприємництва в Україні та країнах Євросоюзу; Ігнатович Н.О. та Гура В.Л. [24] дослідили зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва; Поплавська О. М. [72]; Руженський М. М. [5] акцентував увагу на інноваційний склад соціального підприємництва; Репіна І. М. та Якушева Н. В. [6] розглянули соціальне підприємництво як інноваційний інструмент у вирішенні питань суспільного розвитку; Шандар А. М. дослідила соціальне підприємництво у сільській місцевості [63]. Слід зазначити, що тему соціального розвитку та підприємництва в Україні висвітлювали такі науковці: Горна М.О. [64]; Гребешкова О.М. [65]; Котенко Д.М. [66]; Кудлай В.Г. [67]; Мельникова М.В. [68]; Ямненко Г.Є. [69]; Якубенко В.Д. [70]. Зауважимо, що у науковій літературі часто порушується проблематика соціально відповідального бізнесу та корпоративної соціальної відповідальності як особливих видів

діяльності, що допомагають вирішувати соціальні проблеми, зокрема слід відмітити праці таких вчених: Кицак Т. Г. [73], Колот А. М. [74], Кравчук О. І. [75], Лопушняк Г.С. [76].

У свою чергу **мета** кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних розробок та практичних рекомендації щодо розвитку соціального підприємництва в Україні та за кордоном.

Завдання дослідження наступні:

- дослідити генезис розвитку соціального підприємництва;
- здійснити аналіз основних характеристики соціального підприємства;
- проаналізувати законодавчо-нормативне регулювання соціального підприємництва;
- здійснити моніторинг діяльності соціальних підприємств в Україні;
- розглянути світові тенденції розвитку соціального підприємництва;
- проаналізувати соціальні підприємства в умовах розгортання світової пандемії;
- розглянути можливість впровадження зарубіжного досвіду регулювання та організації соціальних підприємств в Україні;
- запропонувати шляхи подолання викликів, з якими стикаються соціальні підприємства під час пандемії COVID-19.

Об’єктом дослідження є процеси розвитку соціального підприємництва в Україні та світі.

Предметом дослідження кваліфікаційної роботи є сукупність теоретичних та прикладних аспектів розвитку соціального підприємництва в Україні та за кордоном

Дослідження проведено за рахунок **методів** емпіричного дослідження — спостереження, порівняння, аналізу та синтезу, а також табличного та графічного методів, узагальнення.

Наукова новизна роботи полягає у критичному погляді на сучасний стан та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні та світі, що дав змогу

обґрунтувати передумови розвитку та основні характеристики соціальних підприємств (такі як інноваційність, розподіл прибутку, та вирішення конкретних соціальних проблем за допомогою бізнесу), узагальнити нормативно-законодавче регулювання цього виду діяльності й окреслити шляхи його розвитку в умовах поширення пандемії COVID-19 (створення нормативно-правової бази, спрощення процедури реєстрації нових соціальних підприємств, створення системи державної підтримки соціального підприємництва, регламентація організаційно-правових форм та управління соціальними підприємствами).

Наукова апробація отриманих результатів. Автор кваліфікаційної роботи досліджував деякі аспекти соціального підприємництва у статті, що була опублікована у фаховому журналі: Пустовіт Б. О., Шандар А. М. Соціальний розвиток в Україні в контексті активізації діяльності соціального бізнесу. *Бізнес Інформ.* 2022. №3.

Інформаційною базою дослідження є публікації вітчизняних та зарубіжних видань, результати власних досліджень, інформаційні ресурси мережі Інтернет, законодавчі акти України, статистичні дані Державної служби статистики України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Генезис розвитку соціального підприємництва

З давніх часів протягом всього періоду розвитку людства, виникали різні типи взаємовідносин між людьми, у результаті яких зароджувались нові галузі, виникали технічні та наукові надбання, одне ремесло перетікало в декілька інших, і незмінно супроводжував і паралельно розвивався найважливіший процес в історії – це обмін. Згодом за сотні років еволюції цей обмін переріс у торгівлю, сучасний вигляд цього процесу еволюціонував до таких понять як «бізнес» та «підприємництво», які мають багато рівнів та форм, але глобальна місія яких – це задовольнити потреби людини.

За рахунок стрімкого науково-технічного прогресу формувалось більше потреб, що в свою чергу впливало на зростання попиту на товари та послуги. У таких умовах логічним є формування та розвиток підприємницької діяльності, увага якої спрямована на реалізацію та виконання потреб споживачів, результатом чого зростала плеяда міцних до сьогоднішнього дня світових економік: США, Велика Британія, Японія, Німеччина тощо.

Основна мета підприємницької діяльності полягає в отриманні прибутку. Варто зауважити, що стрімкий розвиток технологій та економічних відносин мав колосальний вплив на людську свідомість. За рахунок цього ефекту, людина отримала ширші погляди та розуміння того, що велика кількість проблем є не вирішеною, а в деяких аспектах нові технологічні звершення тягнуть за собою негативні наслідки. Під час таких умов виникла діяльність, якій під силу вирішити наявні проблеми за рахунок нового підходу – соціальне підприємництво. Передумовою виникнення соціального підприємництва в світі являється діяльність на теренах США, де в свою чергу спостерігались масові виникнення організацій,

які направлені на об'єднання та поліпшення життя оточуючих людей. Так званий період «Прогресивного століття» дає поштовх формування соціальних громад, які опікувались і вирішували виникаючі проблеми у суспільстві.

Слід зазначити, що соціальне підприємництво в Україні є досить давнішим явищем, оскільки на початку XX століття Митрополит Андрей Шептицький займався впровадженням принципів соціального підприємництва і кооперації у веденні бізнесу на Західній Україні. В свою чергу згадують впливових підприємців та меценатів, таких як Ханенки, Терещенки, Яхненки, Симиренки, Харитоненки та всіх інших, хто робив інвестиції більшості частей своїх прибутків задля розвитку освіти, культури та соціальної сфери на українській землі. [10]

Вперше поняття «соціальний підприємець» як термін стали вживати в 60-х роках XX-го століття у Великобританії. У цей час соціальні питання активно піднімалися в англійській літературі, але більш стійке і широке вживання термін «соціальне підприємництво» отримав у 70-80-х роках. [7] Слід зазначити, що загалом за всю історію була велика кількість дій, які можна трактувати як соціальне підприємництво, але загалом ці дії називали «благодійність», без градації на окремі види та соціальні ефекти.

Можемо констатувати, що передумовами розвитку соціального підприємництва в Україні слугували:

1) Інституціональна неврегульованість соціального підприємництва державою – відсутність закону з регулювання соціального підприємництва – це велика можливість вибрати для соціального підприємства найбільш оптимальну організаційно-правову форму, як з точки зору бізнес-моделі, так і з точки зору особливостей оподаткування.

2) Резерви людських та капітальних ресурсів, не задіяні бізнесом – найбільший, звичайно, людський ресурс, до якого можна віднести такі категорії населення як особи з обмеженими можливостями; біженці; національні меншини; люди похилого віку; молодь.

3) Зацікавленість бізнесу в аутсорсингу – багато великих підприємств намагаються не утримувати на своєму балансі низку допоміжних служб і підрозділів, бо це вимагає постійних витрат.

4) Зростання культури споживання – споживацька культура українців змінюється у кращий бік. Якщо 10 років тому увагу звертали здебільшого на ціну, то зараз переглядається і країна-виробник, і термін придатності, й інгредієнти, а також наявність соціальної складової.

5) Міжнародна підтримка соціального підприємництва – підтримується міжнародними фондами і організаціями. Це дозволяє і створювати і розвивати соціальне підприємництво. [12]

Генезис розвитку соціального підприємництва в Україні починається фактично у 2004 році. У той час країна проживала часи становлення власних, вільних економічних процесів, налагодження торгівельних зв'язків, а соціальне положення в країні порівняно з сусідніми країнами зазнавало стагнації розвитку. Визначення «соціальне підприємництво» стало вживаним за рахунок проведення низки тренінгів з експертами США, які були зорієнтовані на виникнення соціальних підприємств завдяки громадськими організаціями. Протягом терміну з 2004 по 2007 роки програмою UCAN було видано гранти 28 проєктам, які впливали на створення соціальних підприємств в Україні.[8] Паралельно в цей час у Європі соціальне підприємництво набуває активної фази розвитку та стає більш популярним у соціумі. Виникнення та розвиток соціального підприємництва в Україні свідчить про розвиток менталітету, морального та соціально відповідального рівня в суспільстві. За рахунок іноземного прикладу та наявності соціальних проблем, які існують не один десяток років, вітчизняні підприємці звернули увагу на важливі питання та своїми діями сприяють прогресу в державі.

У сучасних умовах в науковій вітчизняній та зарубіжній літературі накопичилася значна кількість різних підходів до визначення поняття «соціальне підприємництво», які загалом глибоко та достатньо різнопланово відображають його сутність. Загалом, Оксфордський тлумачний словник англійської мови

пропонує влучний варіантів трактування поняття «соціальне підприємництво», під яким розуміється: «організація, головною метою якої є сприяння соціальному чи екологічному добробуту, а не отримання чи максимізація прибутку» [15]. Таке трактування є одним з багатьох варіантів, які наводять іноземні науковці, а також тісно пов'язують соціальне підприємництво з соціальною відповідальністю. Як зазначає відомий економіст Йозеф Шумпетер (J. Shumpter), соціальні підприємці – це реформатори і революціонери, які виконують соціальну місію [1]. Найбільш вживаний термін стосовно соціального підприємництва визначив Грегори Діз (G. Deez), який в свою чергу зазначив п'ять факторів, які його характеризують [7]:

- 1) прийняття на себе місії створення і підтримки соціальної цінності (блага);
- 2) виявлення й використання нових можливостей для реалізації вибраної місії;
- 3) здійснення безперервного процесу інновацій, адаптації та навчання;
- 4) рішучість дій, не обмежена географічним розміщенням ресурсів;
- 5) висока відповідальність підприємця за результати своєї діяльності – як перед безпосередніми клієнтами, так і перед суспільством.

Аналіз підходів до визначення поняття «соціальне підприємство» показує, що останніми роками воно набуло ще більшої актуальності, зокрема розширилося розуміння та трактування (табл 1.1).

Таблиця 1.1 Підходи до визначення «соціальне підприємство»

Назва підходу	Представники	Змістовна характеристика
1	2	3
«Школа соціально орієнтованого бізнесу»	К. Алтер (K. Alter), А. Ніколлз (A. Nicholls), Х. Хауг (H. Haugh), М. Дуніам (M. Duniam), Р. Еверсоул (R. Eversole)	Соціальне підприємство — бізнес-організація, яка здійснює виробництво і реалізацію товарів, робіт, послуг з метою задоволення соціальних потреб. Найбільш широкий підхід до визначення соціального підприємства.
«Школа заробленого доходу»	Дж. Босчі (J. Boschee), НЕСсТ (NESsT)	Соціальне підприємство — неприбуткова організація, яка збільшує питому вагу самофінансування в структурі джерел її фінансування. Охоплює лише неприбуткові організації.

Продовження таблиці. 1.1

1	2	3
«Школа соціальних інновацій»	Європейська асоціація венчурної філантропії (EVPA), Г. Діз (G. Dees), Д. Борнштейн (D. Bornstein), М. Крамер (M. Kramer), Г. Мулган (G. Mulgan)	Соціальне підприємство — організація, діяльність якої орієнтована на розробку та впровадження інновацій у соціальній сфері. Обмежує кількість соціального підприємства лише такими, які здійснюють соціальні інновації.
EMES підхід	Міжнародна дослідницька мережа «EMES»	Соціальне підприємство — організація, що залучає кошти із зовнішніх джерел для здійснення неприбуткової діяльності (гранти, пожертви тощо) і відповідає 9 визначеним критеріям, які поділені на такі групи: економічні та підприємницькі; соціальні та колективного управління. Охоплює лише неприбуткові організації.

Джерело: складене автором на основі [62]

Аналіз наукових підходів до трактування «соціального підприємництва» дозволяє констатувати, що дане поняття слід розглядати як перспективний вид підприємницької діяльності, спрямований на поліпшення соціального становища в країні, а також залучення громадськості до вирішення гострих соціальних проблем.

1.2. Основні характеристики соціального підприємства

Надання соціальних послуг в Україні потрібне різним категоріям громадян. Соціальні проблеми визначають необхідність існування соціальних підприємств; визначають їх соціальну місію, а також потенційний ринок. Слід зазначити, що споживачами товарів, послуг соціального підприємництва є й інші категорії громадян, оскільки такі підприємства можуть виробляти не тільки вузько орієнтовану продукцію чи надавати спеціалізовані послуги. Соціальні підприємства можуть діяти в багатьох сферах (наприклад, агропромислові кооперативи для зниження рівня безробіття в сільській місцевості тощо).

Власне як кожна діяльність, соціальне підприємництво також має свої характеристики, відмінності, якості та свій ефект. Можна виділити три головні відмінності соціального підприємництва: 1) бізнес, який вирішує конкретну соціальну проблему; 2) інноваційність – соціальних підприємців часто називають інноваторами, оскільки вони намагаються вирішити старі соціальні проблеми новаторськими шляхами; 3) розподіл прибутку – потрібно зауважити, хоча прибуток важливий у соціальному підприємстві, адже він свідчить про його успішність та прибутковість, але він не є самою ціллю, що є головною різницею від традиційного бізнесу.

Слід зазначити, що у соціальному підприємстві засновники визначають суму коштів, яку будуть інвестувати у вирішення соціальної проблеми, таким чином стратегічно розподіляючи прибуток. Соціальний підприємець виступає суб'єктом діяльності, який на відміну традиційного підприємця, який оцінює рівень успішності з огляду на власний прибуток, оборот, вартість компанії, у випадку соціального підприємця успіх у справі визначається позитивними соціальними змінами. Прибуток в соціальному підприємстві виступає не як ціль, а як засіб просування та досягнення соціальних цілей.

Аналіз наукових праць [7, 9] дозволив виокремити основні критерії, за якими функціонує соціальне підприємництво і які відрізняють його від інших підприємств:

- працевлаштування вразливих груп населення (ветеранів АТО, людей з інвалідністю, сиріт);
- частина або весь прибуток організації спрямовується на підтримку соціальної місії організації;
- визначена частка прибутку підприємства використовується на підтримку діяльності громадської організації, благодійного фонду, проведення соціальних проектів, тощо;
- продукт чи послуга соціального підприємства створює соціальну цінність, яку можна виміряти.

Можна прослідкувати, що найбільше уваги підприємці приділяють вирішенню питання працевлаштування соціально вразливих верств населення. Загалом, діяльність соціальних підприємств з початку бойових дій на території України стала нагальною, а також завдяки конкретним діям було вирішено велику кількість соціальних питань, зокрема тих, які стосуються працевлаштування ветеранів АТО, проблеми забезпечення житлом населення, яке його втратило та інші.

Слід зауважити, що друга за величиною частка соціальних підприємств зосереджує увагу на генеруванні прибутку як у розрізі організації, так і для надання послуг, адже попри соціальний орієнтир даного типу підприємств, прибуток є необхідним засобом для функціонування.

Соціальне підприємництво в Україні може функціонувати у різних організаційно-правових формах. Зауважимо, що більшість із них були зареєстровані як фізичні особи-підприємці (26%). Трохи менша частка соціальних підприємців віддали перевагу таким формам організації: приватні підприємства – 16%, громадські організації – 14%, товариства з обмеженою відповідальністю – 13%, сільськогосподарські кооперативи – 10% та інші [9].

Аналіз показує, що прогресуюче зростання соціального підприємництва, тягне за собою покращення ситуації на українському ринку зайнятості, а саме допомагає працевлаштувати: молодь, яка у разі відсутності професійного досвіду, але з наявністю бажання змінювати ситуацію навколо себе, може гарантовано отримати шанс. Необхідно звернути увагу, що велику роль у соціальному розвитку, відіграє можливість працевлаштування людей з інвалідністю, ветеранів АТО, внутрішньо переміщених осіб, мігрантів – це є великий крок вперед, за рахунок якого стрімко зростає соціальне становище країни.

Необхідно зазначити, що соціальне підприємництво має активний розвиток у Європі, за рахунок високого рівня моральної та соціальної складової в суспільстві, саме країни західної та центральної Європи є прикладом для всього світу. Станом на сьогоднішній день соціальне підприємництво тримає курс на розвиток як у світовій площині, так й на теренах України. У європейському континенті лідерами в розвитку соціального підприємництва прийнято вважати Велика Британія, де налічується близько 70 тис. соціальних підприємств, що надає право працювати майже мільйону британців. З огляду на загальні надходження в економіку, вони становлять понад 24 млрд. фунтів стерлінгів. За підсумками 2019 р. 68% соціальних підприємств надають підтримку людям з уразливих груп, 44% працевлаштовують людей з уразливих груп, 28% працюють у найбільш депресивних районах країни. У Польщі станом на 2019 році налічувалося 29535 соціальних підприємств, в яких працювало 428,7 тис. осіб, а в Сербії за даними 2015 року в соціальних підприємствах надавало свої послуги понад 4273 працівників (0,25% від загальної кількості працівників в країні). Завдяки матеріалам які були отримані зі звіту Європейської комісії «Соціальні підприємства та їхні екосистеми в Європі» внесок соціального бізнесу склав у:

- Італії - 37,3 млрд. євро;
- Нідерландах - 3,5 млрд. євро;
- Португалії - 3,3 млрд. євро;
- Угорщині - 2,3 млрд. євро;

- Ірландії - 1,4 млрд. євро;
- Естонії - 52,4 млн. євро [10].

Для кожної окремої країни існують свої внутрішні процеси розвитку соціального підприємництва, також кожна країна має власну особливість у цьому виді діяльності. Слід наголосити, що залежно від континенту та його географічного положення виділяють різні напрямлення розвитку соціального підприємництва. Треба наголосити, що при формуванні і реалізації концепції соціального підприємництва використовують три основні трактування до її визначення:

1) підприємницька діяльність неприбуткових недержавних організацій, яка спрямована передусім на реалізацію статутних цілей цих організацій (характерний для країн Північної і Південної Америки);

2) діяльність бізнес-підприємства з соціальною місією на користь територіальної спільноти (характерний для Європи, Великобританії);

3) інноваційна підприємницька діяльність задля поліпшення становища громади і відновлення соціальної справедливості шляхом пошуку соціальних новаторів у всьому світі і їх підтримка, залучення ресурсів, обміну технологіями і досвідом, формування мережі соціальних підприємців (характерний для Швейцарії, США, Індії). [11]

За рахунок аналізу та моніторингу великої кількості країн, які є лідерами у світовому розвитку соціального підприємництва, необхідно зазначити найпрогресивнішу – Велику Британію. Щоб досягти активного процесу розвитку соціального підприємництва у країні функціонує розгалужена інфраструктура надання підтримки, у якій варто виокремити наступні основні компоненти: заохочення соціального підприємництва; передзапуски та інкубатори; сталий розвиток і ріст; копіювання, відтворення. Для соціального підприємства у Великобританії залучають ряд доступних джерел фінансування: гранти; соціальні інвестиції; капітал клієнта; позики; соціального впливу; інвестиції в акціонерний капітал; краудфандинг. [11]

Країни Європи володіють значним досвідом надання підтримки від держави задля розвитку соціального підприємництва, надаючи підтримці пріоритетний статус. Соціальне підприємництво має широкий вплив в країнах Європи, в США, Канаді, Японії, Південній Кореї, Бразилії. Велику впливовість демонструє організаційно-правовою формою ведення соціального бізнесу в європейських країнах за рахунок кооперативів: «кооперативи соціальної солідарності» (Португалія), «кооперативи соціальних ініціатив» (Іспанія), «компанії соціальної мети» (Бельгія), «соціальні кооперативи колективної власності» (Франція) [11]. З огляду на зазначений перелік, можна зробити висновок що основний успіх країн з провідним соціальним підприємництвом, виник у зв'язку співпраці власне країни та підприємницького сектору. Фінансова, нормативна, законодавча підтримка з боку держави є сильним каталізатором розвитку соціального сектору, результатом чого являється стабільний розвиток всередині країни.

Загалом, досвід та характеристика соціального підприємництва зарубіжних країн повинні проілюструвати приклад Україні про можливості розвитку, їх види та формати. Соціальні підприємці в свою чергу повинні побачити що існують також успішні приклади за кордоном, а також методом аналізу спробувати продублювати успішні кейси в нашій країні.

1.3. Законодавчо-нормативне регулювання соціального підприємництва

Соціальне підприємництво являє собою потужний позитивний процес, результат якого впливає на загальний розвиток суспільства, на рівень розвитку соціальної сфери, на привабливість країни та на економіку також. У багатьох закордонних країнах соціальне підприємництво є основним напрямом у бізнес-секторі країни, адже впливає не тільки на економіку, а й на суспільство. З огляду на це, держави розуміють всю важливість процесу, і максимально підтримують

діяльність соціальних підприємств, у тому числі за рахунок сприятливого для роботи нормативного регулювання.

Станом на 2022 рік, в Україні наявне слабе законодавчо-нормативне регулювання стосовно соціального підприємництва, слід зазначити, що органи влади в країні виражають відсутність інтересу до активної політики у розрізі підтримки і розвитку зазначеного виду підприємств.

Слід зазначити, що перспективним рішенням у ракурсі розвитку соціального підприємництва слід виокремити два законопроекти: «Про соціальні підприємства» та «Про внесення зміни до ст. 154 Податкового кодексу України щодо підтримки соціальних підприємств», які були внесені у 2012 році на розгляд Комітету Верховної Ради України з податкової політики. Перший зазначає термін «соціальне підприємство» та визначав критерії, завдяки яким підприємство могло бути визнане «соціальним». Другим законопроектом рекомендується звільняти соціальні підприємства від оподаткування прибутку, залучено від продажу (постачання) товарів і виконання соціальних робіт і послуг. [13]

Треба констатувати, що відсутність втручання державних органів на соціальне підприємництво негативно впливає на розвиток даного сектору бізнесу, а також сильно відрізняється від закордонних прогресивних моделей впливу. За рахунок можливостей, контактів, впливу держави можна створити потужний поштовх для розвитку соціального підприємництва, тим самим створивши нові робочі місця, вирішивши наявні проблеми та відкривши нові можливості.

Наразі не спостерігається втручання держави в соціальне підприємництво. За словами Лії Котяш, у цьому є свої мінуси, адже за браку визначених законодавством критеріїв будь-яке підприємство може назвати себе соціальним, хоч таким не є. Котяш вважає, що зараз недостатньо було б запровадити в законодавстві термін «соціальне підприємництво», бо це може обмежити діяльність таких підприємств, вони будуть змушені виконувати певні зобов'язання, не дістаючи натомість жодних преференцій. Наразі в Україні єдині соціально відповідальні підприємства, які отримують пільги від країни, це ті, що

працевлаштовують людей з інвалідністю. Вони отримують пільги на податок за умови, якщо на них працюють не менше ніж 50% людей з інвалідністю. [13]

У свою чергу закордонний приклад ілюструє, що взаємодія між державними органами та соціальним підприємництвом дає результат, позитивний ефект та вся діяльність має законодавчо-нормативну базу. З огляду на країни ЄС, варто зауважити, що ключовими організаційно-правовими формами соціальних підприємств в них слугує кооператив або некомерційне об'єднання. Друга форма лідирує в секторі, де її юридичне визначення надає визначені преференції під час продажу товарів і послуг; там, де цього немає (Іспанія, Швеція тощо), домінують кооперативи. Загалом більша частка соціально орієнтованих нормативно-правових актів країн ЄС затверджено в розрізі проекту, що стартував у жовтні 1998 р. основною ціллю якого є розробки рекомендацій щодо активізації розвитку соціальних підприємств (переважно за італійською кооперативною моделлю) [14].

На сьогоднішній день уряди низки країн ЄС законодавчо оформили роботу соціальних підприємств у формі кооперативів, головною відмінністю яких є демократична форма правління та необхідний розподіл акцій компанії серед засновниками, волонтерами а також бенефіціарами; в інших країнах зазвичай функціонує форма некомерційного об'єднання. В Україні наразі спостерігається відсутність основоположного Закону про соціальне підприємництво, через що спеціальна нормативно-правова база стосовно соціального підприємництва майже відсутня. Задля винаходу функціонуючої організаційно-правової моделі соціального підприємства в Україні важливо використати позитивний європейський досвід правового регулювання діяльності соціальних підприємств. [14]

Загалом, якщо Україна сфокусує свою увагу на регулювання важливого для вирішення багатьох внутрішніх проблем соціальне підприємництво, це дасть новий етап розвитку соціальної сфери в цілому. За рахунок грамотного, стратегічного і логічно-виваженого підходу, маючи всі умови для розвитку, соціальні підприємці будуть в змозі вивести Україну на один рівень соціального розвитку з США,

Великою Британією, Німеччиною. Соціальна сфера повинна бути в пріоритеті поглядів держави на майбутнє, а за рахунок підприємництва, держава зможе зробити соціальну сферу своєю сильною стороною.

Врешті, можемо констатувати важливість розвитку соціального підприємництва в Україні та світі. Воно відіграє вагомую роль у вирішенні сучасних проблем у країні, у т. ч. економічний (ведення господарської діяльності), соціальних (вирішення соціальних проблем), екологічних (поліпшення стану навколишнього середовища). На прикладі зарубіжних країн, можемо констатувати наявність кореляції між кількістю створених соціальних підприємств, які функціонують багато років, та кількістю вирішених соціальних питань в країні за завдяки їм. Для розвитку соціального підприємництва в Україні необхідно запровадження закордонних моделей організації та функціонування, а також популяризацію руху соціального підприємництва серед населення. Великі перспективи в майбутньому очікують соціальне підприємництво через значущість та нагальність проблем, які існують станом на 2022 рік. Також слід звернути увагу на щорічний приріст кількості соціальних підприємств в країні, що свідчить про популяризацію діяльності.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

2.1. Моніторинг діяльності соціальних підприємств в Україні

З огляду на сучасний світ та швидкий темп розвитку технологій, можна зробити висновок про перспективу позитивних змін та розвитку навколишнього середовища. Кожне сучасне набуття у будь-якій галузі, яке пов'язана з сьогоденням людей, пройшло важкий шлях експериментів та великої кількості спроб, результатом чого є колосальний крок вперед всіх галузей порівнюючи з минулим століттям. Слід зазначити, що не винятком є і діяльність соціального підприємництва в Україні.

Сучасні вітчизняні дослідники виділяють три основні етапи розвитку соціального підприємництва в Україні (табл. 1.2).

Таблиця 2.1 – Основні етапи розвитку соціального підприємництва в Україні

Хронологія етапу	Зміст етапу
1991-2010 рр.	Початок фінансування розвитку соціального підприємництва міжнародними донорами, зокрема, Агентством США з міжнародного розвитку
2010-2016 рр.	Об'єднання партнерських організацій у консорціуми для запуску освітніх та фінансових програм соціального підприємництва
з 2016 р. – донині	Активна допомога у розвитку соціального підприємництва в Україні з боку Європейського Союзу та деяких його країн-членів

Джерело: складене автором на основі [62]

На першому етапі у 1991 р. був прийнятий Закон України «Про основи соціального захисту інвалідів в Україні» [16], перший закон про соціальне підприємництво в нашій країні. Він досі діє і надає пільги для ведення бізнесу людям з інвалідністю, зокрема визначає фінансування їхніх підприємницьких ініціатив із спеціального державного фонду.

На другому етапі у 2010 р. було створено Консорціум сприяння соціальному підприємству в Україні, підтримано серією тренінгів для тренерів, відкрито три

ресурсні центри (у Києві, Донецьку та Львові) та запущено першу програму кредитування соціальних підприємств. У цей період почалося видання освітніх матеріалів про соціальне підприємництво.

У 2012 році створюється Всеукраїнський ресурсний центр розвитку соціального підприємництва «Соціальні ініціативи», у 2013 році – перший інформаційний веб-портал для соціальних підприємців – socialbusiness.in.ua. Він працює і сьогодні. 2013 рік став знаковим для розвитку соціального підприємництва в Україні, адже цього року було складено перший «Каталог соціальних підприємств України-2013», відбувся «Перший Всеукраїнський форум соціальних підприємців». Відбулася перша спроба законодавчого закріплення соціального підприємництва.

На третьому етапі, задля прикладу, через діяльність фінансової підтримки Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини громадська організація ChildFund Deutschland e.V. у партнерстві з Фондом Східна Європа у 2016 році почали етап реалізації програми «Сприяння розвитку міжгалузевого партнерства для захисту інтересів дітей: залучення тимчасово переміщених осіб до активних процесів» [17]. Її метою був розвиток соціального підприємництва у східних та південних регіонах України для покращення соціально-економічного становища незахищених верств населення шляхом об'єднання зусиль бізнесу, влади та місцевої громади.

Соціальних підприємців часто називають новаторами, оскільки вони соціальні проблеми за допомогою «нових» підприємницьких підходів. Це пов'язано насамперед з тим, що традиційний бізнес зайняв найцікавіші за прибутковістю ніші, особливо, серед соціальних груп, які опинилися у складних життєвих обставинах. Насправді іноді необхідно «поєднати несумісне» для отримання комерційного та соціального/екологічного ефекту. Наприклад, Ashoka (www.ashoka.org) шукає та підтримує соціальних підприємців у всьому світі, які наводять приклади інноваційних рішень соціальних проблем.

Велика кількість дослідників імплементують соціальне підприємництво з інноваціями а також констатують соціальне підприємництво інновацією в соціальній сфері, якнайменше в країнах, де соціальне підприємництво на етапі розвитку. Передумовами інноваційної діяльності в соціальній сфері України є:

- наявність ресурсів, нецікавих для традиційного бізнесу;
- збільшення кількості громадських організацій та їх «глобальна мобілізація»;
- наявність джерел, де можна навчитися інноваціям.

З огляду на кількість новостворених соціальних підприємств, можемо констатувати про стабільний щорічний приріст в Україні, що означає зростання популярності та необхідності цієї діяльності. Як зазначає Каменко І.С., з 2008 по 2017 рік було створено 112 соціальних підприємств, з яких велика кількість була зареєстрована у період 2015-2019 рр. [9, с. 6] Прогресуючий зріст кількості соціальних підприємств у останні 8 років (82%), у період з 2014–2022 років, є своєрідною реакцією на прояви соціально-економічної кризи. Зазначена ситуація в перш за все обумовлена значним зниженням рівня якості життя населення України, що спричинили військові дії на Донбасі, зріст рівня інфляції, відсутність робочих місць та інше. Варто зазначити, на початку 2014 р. виникла така категорія населення як внутрішньо переміщені громадяни, які потребували надання значної фінансової та моральної допомоги. Найбільша кількість соціальних підприємств знаходиться у м. Київ (20%).

Варто зауважити, що існують проблеми, з якими стикаються соціальні підприємці. У першу чергу слід виокремити відсутність широкого розуміння в суспільстві значущості соціального підприємництва. Також до вагомої проблеми слід віднести економічну кризу, спричинену пандемією COVID-19. У свою чергу перепорою до стрімкого розвитку соціального підприємництва слугує відсутність нормативно-правової бази, підкріпленої сприянням та контролем з боку держави. Власне відсутність активного інвестування в соціальне підприємництво відіграє свою негативну роль у розвитку соціального підприємництва в Україні. За рахунок

впливу вищезазначених проблем, значущість діяльності соціальних підприємств тільки зростає, оскільки незахищені верстви населення в Україні досі є вразливими та потребують допомоги, яку в силах надати діяльність соціальних підприємств не тільки в Україні, а також у всьому світі.

На сучасному етапі діяльність соціальних підприємств в Україні поширюється на різні складові суспільного життя, проте найбільша увага приділяється працевлаштуванню незахищених верств населення, оскільки це дозволяє таким людям само реалізуватися, підтримуючи економіку країни. Ця тенденція є найбільш об'єктивною та виправданою, оскільки за інтенсивного розвитку соціальних підприємств такий підхід не лише знизить рівень безробіття в країні, а й зменшить загальний розмір допомоги по безробіттю, а отже, – збільшить надходження до бюджету. Тому держава допомагає громадянам забезпечити себе і зробити крок до стабільного економічного розвитку та соціального забезпечення.

Зазначимо, що діяльність соціальних підприємств є вигідною для макроекономічного розвитку кожної країни, оскільки ця діяльність дає змогу зменшити частину державних витрат на вирішення проблем соціально незахищених верств населення, їх працевлаштування та соціальну адаптацію.

Соціальне підприємництво як суспільне явище має такі складові:

- соціальна проблема, яка існує в суспільстві протягом довгого терміну часу через обмежений доступ певної цільової групи до фінансових і політичних ресурсів для її вирішення;
- розробка та впровадження механізму інноваційного вирішення проблеми, що негативно впливає на стабільний, але несправедливий баланс;
- залучення нового, стійкого балансу, який вивільняє ресурси для згаданої цільової групи та забезпечує краще майбутнє не лише для цих людей, а й для суспільства в цілому [18].

Незважаючи на те, що історія соціального підприємництва в Україні налічує лише кілька десятиліть, воно вже зарекомендувало себе як ефективний інструмент для вирішення різноманітних соціальних проблем, про що свідчить зростання

інтересу до цього явища як з практичної, так і теоретичної точок зору в останні роки.

В Україні існують приклади соціального підприємництва, але їх статистика майже відсутня. Тому доцільно визначитися з критеріями віднесення діяльності до такої категорії:

- підприємство скеровує вагому частину прибутку (або доходу) до досягнення соціальної мети;
- підприємство працевлаштовує представників вразливих категорій населення у вагомому відсотку від загальної кількості персоналу;
- підприємство продає продукт, який створює певну соціальну інновацію та/або безпосередньо вирішує певну соціальну чи екологічну проблему.

Щоб подолати банальне трактування поняття «соціальний», необхідні зусилля як з боку суспільства, так і з боку соціального бізнесу.

Суспільний дискурс зміниться в той момент, коли соціальні підприємці розпізнають бізнесові можливості «соціальності» і почнуть використовувати її для підсилення, як це відбувається у більшості країнах. Цього можна досягти за умови продажів не менш якісних товарів та послуг, ніж продає звичайний бізнес.

Слово «соціальний» на сьогоднішній день в Україні має змогу впливати на залучення додаткових ресурсів для початку власної справи завдяки програмі підтримки західних та українських донорів. Воно може бути використане огляду на популяризацію власного продукту серед аудиторії, яка розуміє сутність теми.

Таке позиціонування має шанс позитивно посприяти соціальному бізнесу продавати дорожче товар подібної якості від «несоціального» підприємства (яскравий приклад – взуття Toms). Клієнт буде готовий заплатити більше, якщо підприємство зможе пояснити, на яку корисну справу піде надлишок грошей, та прозвітує за результатами.

Станом на сьогоднішній день соціальне підприємництво не має обмежень у виборі виду діяльності. Так з рисунку 2.1 бачимо, що 35% соціальних підприємств займаються питанням працевлаштування соціально вразливих верств населення,

24% - генерування прибутку для організації, 19% - генерування прибутку для надання послуг, 14% - фінансування певних видів послуг, 8% - вирішення екологічних проблем.

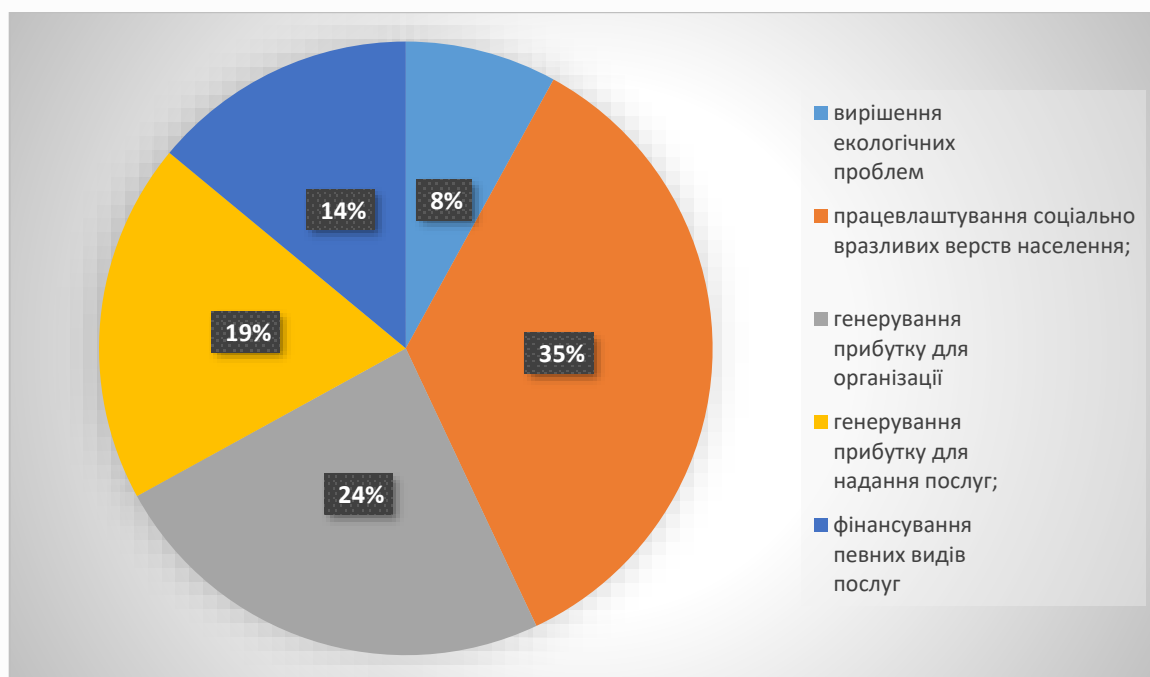

Рисунок 2.1 Основні види діяльності соціальних підприємств

Джерело: складено автором на основі [10]

Слід зауважити, що друга за величиною частка соціальних підприємств зосереджує увагу на генеруванні прибутку як у розрізі організації, так і для надання послуг, адже попри соціальний орієнтир даного типу підприємств, прибуток є необхідним засобом для функціонування.

Існують проблеми щодо соціального підприємництва і на рівні його сприйняття клієнтами. Так, Своєю популярністю виділяється успішне соціальне підприємство в Україні «Горіховий Дім» у 2017 році прийняло рішення відмовитись від назви «соціальна пекарня», натомість вагому частину свого прибутку підприємство скеровує на підтримку соціальних проєктів Фонду «Горіховий дім», зокрема на утримання Центру інтегральної опіки для жінок, які опинилися у кризових ситуаціях [19].

Популярні в нашій країні ветеранські бізнеси Veterano Pizza [20], Veterano Coffee [21], Veterano Brownie [22] не використовують слово «соціальний» для свого

маркетингу, хоча працевлаштовують представників вразливих категорій населення (учасників бойових дій), а також спрямовують частину прибутку на соціальні проєкти.

Це відбувається тому, що в українському суспільному дискурсі склалося уявлення, що термін «соціальний» не може означати «якісний», а це, безперечно, шкодить просуванню продуктів таких підприємств. Тому простіше відмовитись від назви, яка у багатьох країнах вже стала індикатором найбільш прогресивного та «людяного» бізнесу.

Однак, незважаючи на численні історії успіху, діяльність соціальних підприємців у нашій країні досі залишається неврегульованою. Про останнє свідчить як відсутність законодавчого визначення поняття «соціальне підприємство» та його похідних, критеріїв надання цього статусу певному підприємству, так і державна політика щодо розвитку та підтримки соціального підприємництва. Як наслідок, існуючі соціальні підприємці та люди, які бажають отримати цей статус, стають залежними від підтримки міжнародних донорів і піддаються ризику зловживань та маніпуляцій. Як наслідок, це створює нестабільність і незахищеність у цьому секторі економіки.

Слід зазначити, що створення та розвиток соціального підприємництва часто пов'язують із усвідомленою потребою у вирішенні соціальних проблем та реагуванні на виклики, що стоять перед громадою чи суспільством в цілому і які з різних причин поки що не можуть бути вирішені державою. Як було зазначено раніше в науковій статті автора, розвиток соціального підприємництва в Україні спричиняє утворення нових робочих місць. Можна констатувати той факт, що більшість соціальних підприємств виникли у відповідь на необхідність створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб та учасників АТО, людей з інвалідністю, надання соціальних послуг категоріям людей, які залишаються поза увагою держави, для розвитку нових напрямків, які сприятимуть взаємодії між громадськістю та державним сектором.[71]

Відсутність сильних команд у соціальних підприємствах також впливає на його діяльність. Зауважимо, що в умовах глобалізації відбувається стрімке посилення міжнародної мобільності населення України, тому важливо враховувати той факт, що українські мігранти є бажаними працівниками в багатьох країнах, де, незважаючи на економічні труднощі, намагаються їх утримати [23].

Розвиток соціального підприємництва в Україні є тривалим процесом, масштаби та темпи якого неможливо передбачити, що пояснюється децентралізованим характером цих процесів. Значний негативний вплив на поширення соціального підприємництва в Україні спричиняє відсутність нормативно-правової бази, яка б регулювала діяльність соціальних підприємств, а також незначна кількість інформації в ЗМІ про діяльність багатьох підприємців-ентузіастів.

Саме підвищення активності громадян через створення соціальних підприємств, їхня співпраця з владою дозволить Україні розпочати вирішення такої надзвичайно важливої проблеми, як побудова соціальної держави та громадянського суспільства.

2.2. Світові тенденції розвитку соціального підприємництва

Соціальне підприємництво в Європі зародилося ще на початку XIX ст., коли отримала розвиток так звана «соціальна економіка» через активне зростання і вплив некомерційного сектора, основними агентами яких стають кооперативи), товариства взаємодопомоги, асоціації та фонди.

Світові тенденції розвитку соціального підприємництва розглянемо на прикладі країн ЄС, Китаю, США та Канади, які є лідерами за цим показником у сучасному світі.

Наприкінці XX ст. більшість країн Європи зіткнулися із соціальними проблемами в сфері зайнятості, охорони здоров'я, освіти, які вимагали нагального вирішення. Усунення даних проблем тільки силами держави і приватного сектору було практично неможливо, саме тому в цей період активізувалася діяльність некомерційних організацій, громадських організацій та організацій місцевих спільнот. Поступово некомерційні організації виходили за межі своїх основних функцій – захист і просування інтересів певних груп і прошарків населення, все більше цікавилися процесом виробництва товарів і послуг, що вимагало підприємницького підходу для досягнення ефективності та фінансової стійкості.

Першою країною, яка узаконила діяльність соціальних підприємств, була Італія, де в 1991 р. їм був наданий офіційний статус «соціальних кооперативів». У 1995 р. в Бельгії був прийнятий закон про «компанії із соціальною місією»[24].

Абсолютно нову форму для організацій соціального підприємництва запровадила в 2001 р. Великобританія – «компанії, які діють в інтересах місцевої спільноти» (community interest company). Однак, необхідно відзначити, що більшість соціальних підприємств Європи до сих пір функціонують у рамках традиційного законодавства «третього сектору».

Важливу роль у формуванні сприятливих умов для розвитку соціального підприємництва в країнах Європи мають ініціативи Європейського Союзу, спрямовані на підтримку досліджень і програм соціального підприємництва. Помітну роль у розвитку соціального підприємництва в країнах Європи відіграють міжнародні фонди, асоціації та організації (USAID, Ashoka Foundation, EMES European Research Network). Говорячи про дослідження в області соціального підприємництва, необхідно відзначити, що на відміну від США, де соціальне підприємництво вивчається як у бізнес-школах, так і на факультетах соціології, в

Європі дослідження соціального підприємництва часто здійснюють соціологією, що змішує векторні дослідження з економічної та соціальної сфер.

У США та Канаді соціальне підприємництво розуміється більш широко, ніж в інших країнах. Поняття «соціальне підприємництво» охоплює континуум соціально орієнтованих організацій: від комерційних організацій, залучених до соціально відповідальної діяльності, до неурядових організацій (НУО), які генерують дохід. Таке широке розуміння визначається історичним контекстом виникнення соціального підприємництва в США та Канаді.

Уже наприкінці XVIII ст. в США комерційна діяльність НУО була легалізована і мала фактично загальний характер. Наприклад, релігійні та громадські групи володіли базарами і продавали товари домашнього виробництва в доповнення до добровільних внесків. У 60-ті рр. XX ст. уряд США розробив програму «Велике суспільство», згідно з якою федеральний уряд через фонди інвестував мільярди доларів у програми допомоги нужденним, в освіту, здоров'я, розвиток суспільства, навколишнього середовища та мистецтва. Для запобігання надлишковій бюрократії багато з фондів діяли через некомерційні організації, що сприяло збільшенню кількості НУО [25].

Однак, економічний спад 70-80-х рр. XX ст. викликав скорочення федеральних програм, що відбилося на фінансовій стійкості НУО, які стали шукати інші джерела доходів, ніж внески та пожертвування. Саме так у США стало активно розвиватися соціально орієнтована діяльність, яка приносила дохід.

Необхідно відзначити, що інституційне середовище соціального підприємництва в США, в основному формують приватні фонди, які забезпечують фінансову підтримку, надають освітні, тренінгові, консалтингові послуги соціальним підприємцям (на відміну, наприклад, від Європи, де ці функції виконуються в основному держава, або громадські організації).

Підтримка соціального підприємництва приватними інвестиційними фондами в США почалася у 80-х рр. XX ст. Деякі фонди (Kellogg Foundation, Kauffman Foundation, Rockefeller Foundation) робили акцент на формування мережі

соціальних підприємців, інші підтримували стартапи із соціальною місією (Roberts Enterprise Development Fund). Почали діяти міжнародні фонди, які займалися навчанням, консультуванням соціальних підприємців, а також виділили їм гранти (Skoll Foundation, Ashoka, Schwab Foundation) [26].

Важливу роль у формуванні умов для розвитку соціального підприємництва в США відіграють дослідницькі центри, університети (The Fuqua School of Business, Duke University; Harvard Business School; Columbia School of Business), а також асоціації, об'єднання практик у сфері соціального підприємництва (Social Enterprise Alliance, SeeChange, Національний збір соціального підприємництва).

Соціальне підприємництво в США охоплює безліч секторів і сфер – від прибуткових інститутів мікрокредитування, які створені для забезпечення фінансування малого бізнесу, до некомерційних фармацевтичних компаній, що мають на меті покращення здоров'я населення. В залежності від цілей і задач організації законодавство США дає можливість вибрати необхідну правову форму.

На відміну від США, де історично є сформованою активна позиція фондів і громадських організацій у вирішенні соціальних проблем суспільства, канадський уряд, з початку Другої світової війни, проводить політику «соціальної держави» (держава добробуту). Керуючись принципом «загальної справедливості», уряд Канади намагається згладжувати соціальні та економічні протиріччя заради досягнення «загального благоденства», мінімізуючи соціальні відмінності та дискримінацію. Протягом останніх 30 років у країні активно здійснюються ініціативи соціально-економічного розвитку (наприклад, економічний розвиток громад – CED). Згідно зі статистикою Канадського об'єднання гуманітарних і соціальних наук в країні діють більше 3000 організацій соціально-економічного розвитку (як комерційних, так і некомерційних), у яких задіяно понад 3500 співробітників і 1900 волонтерів [27].

Як у США, так і в Канаді розвивають різні форми між секторної взаємодії, які здатні до ефективної соціальної політики. Важлива роль у притягненні громадської уваги до явлення соціального підприємництва в Канаді грають

дослідницькі центри з соціальних інновацій, соціального підприємництва, що функціонують в університетах (наприклад, Школа бізнесу Джона Молсона, Університет Конкордія, Монреаль; Школа бізнесу Ротмана, Університет Торонто; Університет Квебека, факультет менеджменту; Школа менеджменту Макгілла), асоціації (наприклад, Canadian Community Economic Development Network; Chantier de l'économie Sociale).

На противагу країнам ЄС, США та Канаді, для Китаю соціальне підприємництво є достатньо новим явищем, яке сьогодні набирає темпи, не маючи чіткої моделі розвитку. Сам термін «соціальне підприємництво» широко почав використовуватися в китайському суспільстві тільки на початку XXI ст., коли були перекладені на китайську мову книги Д. Борнштейна (D. Bordshteyn) та Ч. Лідбітера (C. Lidbiter). Саме тоді соціальне підприємництво стало темою обговорення на конференціях, семінарах, круглих столах з участю НУО, представників науки та засобів масової інформації. Поняття «соціальне підприємництво» представлено настільки розмите в дослідженнях і свідомості китайців, що, згідно з даними звіту Британської ради є лише незначна частка фірм, які асоціюють себе з соціальними підприємствами.

Серед факторів, які гальмують розвиток соціального підприємництва в Китаї, необхідно виділити політику держави, яка не створює сприятливих умов для розвитку некомерційних організацій. Тільки у 2011 р. ситуація в соціальному секторі продемонструвала позитивні тенденції – кількість приватних фондів перевищила кількість державних, збільшується участь приватного капіталу у вирішенні соціальних проблем. Незважаючи на те, що філантропія не характерна для Китаю, традиція пожертвувань достатньо поширена, що відіграє величезну роль у готовності суспільства підтримувати і реалізовувати соціальні ініціативи.

На думку професора Школи Фукуа Дюкського університету, директора Центру поширення соціального підприємництва Г. Диза (G. Deez), за останні 30 років Китай продемонстрував, що здатний створювати нові інститути та інструменти досить швидко. Якщо такі ж сили будуть спрямовані на створення

необхідної інфраструктури для стимулювання та підтримки соціального підприємництва, то Китай зможе стати прикладом для всього світу.

2.3. Діяльність соціальних підприємств в умовах сучасних викликів

Пандемія COVID-19 виявила вразливість усієї світової соціально-економічної системи – поширення коронавірусу призвело до оголошення в багатьох країнах, включаючи Україну, локдаунів та інших безпрецедентних обмежень щодо мобільності мешканців, що негативно вплинуло на цілу низку видів економічної діяльності. Зростання захворюваності на COVID-19 та збільшення кількості смертей створили величезне навантаження на систему охорони здоров'я.

У цих умовах соціальні підприємства були одними з перших, хто прийняв на себе виклик щодо запобігання негативним наслідкам впливу кризи, що викликана поширенням COVID-19. Далі буде розглянуто, яким чином це відбувалося за кордоном, а також в Україні.

В умовах пандемії соціальним підприємствам вдалося мобілізувати місцеві ініціативи для спільної розробки локальних та соціально-інноваційних рішень проблем, котрі були викликані COVID-19. Багатьом соціальним підприємствам вдалося адаптуватися до нових обставин завдяки зміні бізнес-моделі (або її частини) та переходу до онлайн-режиму роботи, а також завдяки залученню праці волонтерів.

Наприклад, країни Азії були серед перших, хто зіткнувся із появою COVID-19, для них соціальне підприємництво стало ключовим партнером у зусиллях з надання допомоги щодо подолання впливу наслідків пандемії COVID-19.

Насамперед, соціальні підприємства функціонували у сфері у наданні медичних, продовольчих, освітніх та інформаційних послуг, особливо для

соціально вразливих груп населення та осіб, які входять до груп ризику. Наприклад, соціальне підприємство SEPAK (додаток А), яке є онлайн-платформою, що дозволяла виробникам виробів художнього промислу продавати свою продукцію, в період COVID-19 там почали виробляти маски ручної роботи. Коли покупець купував десять масок, SEPAK віддавав одну у місцеву благодійну організацію [28].

Інше соціальне підприємство, Bundle, допомагало з доставкою засобів індивідуального захисту або інших предметів першої необхідності [29].

Враховуючи напруженість у медико-соціальних установах в результаті епідемії COVID-19, багато соціальних підприємств надавали активну допомогу системі охорони здоров'я. Наприклад, в Австралії у 2018 році був запущено стартап соціального підприємства в галузі телемедицини Umbo (додаток Б). Його діяльність була спрямована на розробку та надання освітніх курсів для лікарів та медичного персоналу, спрямованих на освоєння навичок видаленої роботи. Під час пандемії сервіс отримав значного розвитку, задовольняючи попит населення у телемедицині [30].

Компанія SOS Medecins у Франції забезпечувала проведення медичних оглядів та відвідування лікарів вдома для тих, хто потребував допомоги, тим самим скорочуючи для них кількість непотрібних особистих відвідувань лікарень [31].

Частина соціальних підприємств скоригували свою роботу з урахуванням змін, спричинених COVID-19. Так, соціальне підприємство La Cantine pour tous у Канаді, діяльність котрого раніше була спрямована на забезпечення здорового харчування для дітей у школах, після початку пандемії спільно з партнерами зайнялося наданням харчування найбільш соціально вразливим категоріям громадян, зокрема, самотнім людям похилого віку, що знаходилися у самоізоляції [32].

В Італії компанія Progetto Quid перепрофілювала один зі своїх напрямків виробництва одягу на виробництво масок для обличчя багаторазового використання. Причому для їх виробництва компанія задіяла працю жінок, що

належали до вразливих категорій, тим самим надаючи їм можливість отримувати дохід під час локдауну [33].

Соціальне підприємство Cycle Connect в Уганді з метою підтримки сільського господарства, фермерств та домогосподарств, збереження продовольчої безпеки розробників розробило програму надання позик для придбання насіння. Крім того, дане підприємство у зв'язку з процесом соціального дистанціювання та під час призупинки роботи громадського транспорту забезпечила частину медичних працівників велосипедами [34].

Соціальне підприємство PichaEats в Малайзії, що займається проблемами адаптації і соціалізації мігрантів та біженців (їм надається можливість оволодіння навичками професійних кухарів із подальшим працевлаштуванням), також скоригувала свою модель роботи з врахуванням запровадженої самоізоляції. Так, у колаборації з інвесторами, іншими соціальними підприємствами PichaEats запустили програму, яка дозволила біженцям готувати удома та доставляти їжу людям, які втратили роботу [35].

Отже, успішні проекти у сфері соціального підприємництва, що виникли під час кризи, викликаної COVID-19, підтверджують здатність соціальних підприємств впроваджувати успішні альтернативні бізнес-моделі, а також сприяти загальному благу, соціальним інноваціям та розвивати колаборації.

Водночас незважаючи на успішні моделі роботи соціальних підприємств в умовах пандемії, слід зазначити, що організації даного сектору також значно постраждали від наслідків поширення COVID-19, як і «традиційні» підприємства та відчували помітний спад активності. Зокрема, низка соціальних підприємств стикалися із проблемою забезпечення ліквідності. Слід зазначити, що економічний вплив кризи, що викликана пандемією COVID-19, на соціальні підприємства у значній мірі залежить від низки факторів: сфери діяльності, розміру соціального підприємства, режиму роботи та фінансової структури.

Наприклад, у Великій Британії найзначнішого негативного впливу наслідків, що викликані COVID-19, зазнали соціальні підприємства, які

здійснюють свою діяльність у сфері туризму, мистецтва, дозвілля. Тобто, у сферах, які в цілому найбільш постраждали внаслідок пандемії.

Найменшого негативного впливу пандемії зазнали соціальні підприємства, котрі діяли у сфері соціального забезпечення та охорони здоров'я, – навпаки, для них спостерігалось зростання попиту на їхні послуги. Крім того, слід зазначити, що соціальні підприємства, для яких основну частку в структурі доходів займало державне фінансування, не мали достатнього обсягу грошових резервів. Це пов'язано, перш за все, з тим, що державне фінансування соціальних підприємств зазвичай призначене для реалізації певних цілей діяльності та має бути використано у повному обсязі. Тобто, такі підприємства не мали можливостей створювати залишок коштів у своїх фондах у розрахунок на «погані» часи.

У свою чергу, соціальні підприємства, що мали диверсифіковані джерела доходів, як правило, мали власні фінансові резерви та виявилися більш забезпеченими під час пандемії.

Таким чином, соціальне підприємництво, так само як і інші сектори економіки, відчували певні труднощі та негативний вплив, спричиненої пандемією COVID-19. Беручи до уваги внесок соціальних підприємств та їхню допомогу населенню щодо запобігання та подолання наслідків, пов'язаних з поширенням пандемії, здійснювалася активна підтримка для соціальних підприємств як на державному, так і недержавному рівні.

Зокрема, для підтримки соціальних підприємств на Світовому економічному форумі в Давосі було ініційовано створення Альянсу соціального підприємництва боротьби з COVID-19, який об'єднав 60 провідних організацій, котрі сприяють розвитку даного напрямку діяльності, наприклад, такі фонди, як Schwab, Ashoka, Skoll, Catalyst 2030, Дюкський університет та інші. Метою зазначеного Альянсу було проголошено підтримку понад 90 000 соціальних підприємств по всьому світу [36].

У вересні 2020 року Альянс закликав своїх колег підтримати соціальні підприємства під час пандемії та опублікував п'ять кроків, які мали зробити

посередники, корпорації, інвестори, державні установи та спонсори. Альянс оголосив про свою дорожню карту на 2021 рік під час Давоського порядку денного, що включала набір спільних проектів дій, очолюваних та реалізованих членами Альянсу (додаток В). А в 2021 році члени Альянсу виступили з наступними глобальними ініціативами в сфері соціального підприємництва:

1) Top 50 Last Mile Responders в Індії: оскільки варіант Delta виявився вельми несприятливим для Індії, роль соціальних підприємців виявилася вирішальною для стратегії його подолання. У представленому списку визначені 50 найкращих соціальних підприємств та підприємців, а також 12 партнерських ініціатив за участю багатьох зацікавлених сторін, які надавали критично важливу підтримку вразливим групам населення. Їхня робота також запропонувала важливі уроки для інших регіонів, що борються з новими хвилями інфекції [37].

2) Формування інклюзивних ланцюжків створення вартості за допомогою соціальних джерел: 100 «корпоративних соціальних підприємств». Криза, спричинена COVID-19 наочно показала необхідність переосмислення ланцюжків створення вартості, щоб вони краще працювали на людей та суспільство. Член CRASE, компанія Asumen, опублікувала список соціальних підприємств, які співпрацюють із великими корпораціями над перетворенням їхніх операцій та бізнес-моделей в напрямку більшої соціальної спрямованості та інклюзії.

3) Відкриття фінансування для малих та зростаючих підприємств (SGB) у країнах Африки на південь від Сахари: ініціатива щодо фінансування SGB: розрив у фінансуванні для SGB, особливо на ринках, що розвиваються. Ця нова ініціатива об'єднує роботу Альянсу, Інвестиційного партнерства у сталому розвитку (SDIP), Collaborative for Frontier Finance (CFF) та Глобальної управляючої групи з активних інвестицій (GSG) для напрацювання нового підходу до фінансування та усунення бар'єрів на шляху фінансування в Гані та Замбії. Внаслідок очікуваного зростання населення протягом найближчих десятиліть лише в країнах Африки на південь від Сахари необхідно буде створити сотні мільйонів робочих місць, та SGB будуть

необхідними для створення таких робочих місць та забезпечення наявності стабільних засобів для існування [38].

Таким чином, розглянувши зарубіжний досвід функціонування соціальних підприємств під час поширення пандемії COVID-19, можна дійти висновку, що даний сектор діяльності швидко та ефективно відреагував на виклики, які пандемія поставила перед суспільством. Діяльність соціальних підприємств посприяла рішенню багатьох проблем, що виникли внаслідок пандемії.

Подібні тенденції характерні також для України, для якої розвиток соціальних підприємств, як зазначалося, має великий потенціал.

Раніше згадувалося, що пандемія COVID-19 стала значущим випробуванням для кожної країни з точки зору здатності її державного апарату впоратися з викликами, які вона поставила як перед системою охорони здоров'я, так і перед економічним сектором. Україна, як і інші країни, щоб запобігти поширенню COVID-19 інфекції, ввела жорсткий карантин 12 березня 2020 року [39].

Запроваджені заходи передбачали заборону відвідування навчальних закладів, заборону на проведення масових заходів за участю понад 200 осіб, за винятком заходів, необхідних для забезпечення роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема було накладено заборону на: проведення всіх масових (культурно-видовищних, спортивних, соціальних, релігійних, рекламних та інших) заходів за участю понад 10 осіб; роботу суб'єктів господарювання, що забезпечували прийом відвідувачів, зокрема закладів громадського харчування (ресторанів, кафе), торгово-розважальних центрів, інших розважальних закладів, фітнес-центрів, закладів культури, торгівлі та побутового обслуговування, крім роздрібної торгівлі продуктами харчування, паливом, засобами гігієни, лікарськими засобами та виробами медичного призначення, а також інших важливих забезпечувальних сфер діяльності; регулярні та нерегулярні перевезення пасажирів автомобільним транспортом у приміському, міжміському внутрішньо обласному та міжобласному сполученнях (крім перевезень автомобілями) тощо.

За таких умов українські соціальні підприємства, діяльність яких здебільшого підпадає під вищезгадані першу та другу категорії заборон, опинилися в критичній ситуації. Така невизначеність щодо фактичної тривалості заборон негативно вплинула на стійкість усіх соціальних підприємств, навіть тих, у яких була досить ефективна та гнучка бізнес-модель, оскільки спочатку було оголошено тритижневий карантин, котрий потім був подовжений у декілька етапів. Важливо зазначити, що необхідність перегляду бізнес-моделі стала одним із головних завдань, які необхідно було вирішити більшості соціальних підприємств у перші місяці після введення карантинних обмежень. Навіть відносно великі компанії, які мали досвід роботи понад 2 роки, були змушені переглянути та оптимізувати свої виробничі процеси.

Варто зазначити, що здебільшого соціальні підприємства в Україні працюють як мікро- або малі підприємства з чисельністю персоналу до 5-10 осіб (рис. 2.2).

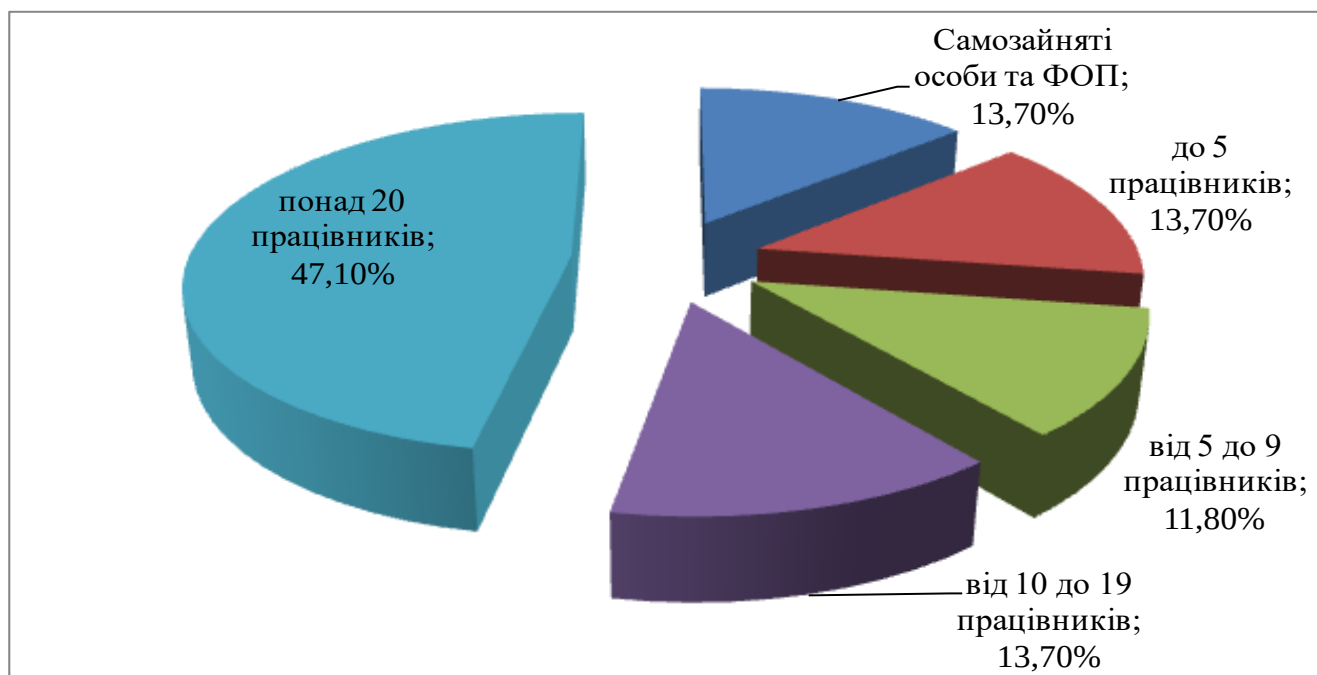

Рисунок 2.2 – Розподіл соціальних підприємств за кількістю працівників (станом на початок 2021 року)

Джерело: розроблено автором за даними [40]

Підприємства такого масштабу можуть швидше трансформувати й оптимізувати свої виробничі процеси, а також адаптуватися до змін, тому в умовах ефективного управління більшість з них до початку літа 2020 року встигли реорганізувати свою діяльність.

Через те, що карантинні обмеження в Україні не знімалися, а постійно зазнавали певних трансформацій, усі соціальні підприємства були змушені адаптувати свій графік роботи до нових умов, частина з них перевела працівників на неповний робочий день та запровадила дистанційний режим. Опитування, проведене Л. Антонюк у 2020 році показало, що переважно команди соціальних підприємств залишалися стабільними, незважаючи на ризик потенційного звільнення. Доцільно припустити, що це було результатом об'єднання працівників даних підприємств, насамперед, навколо спільних цінностей та переконань, а не комерційних інтересів [41].

Проте слід зазначити, що факт зниження купівельної спроможності покупців на ринку, а також зміни їх споживчої поведінки та пріоритетів у прийнятті рішення про купівлю певних товарів показали під час згадуваного опитування 62,8% респондентів (рис. 2.3).

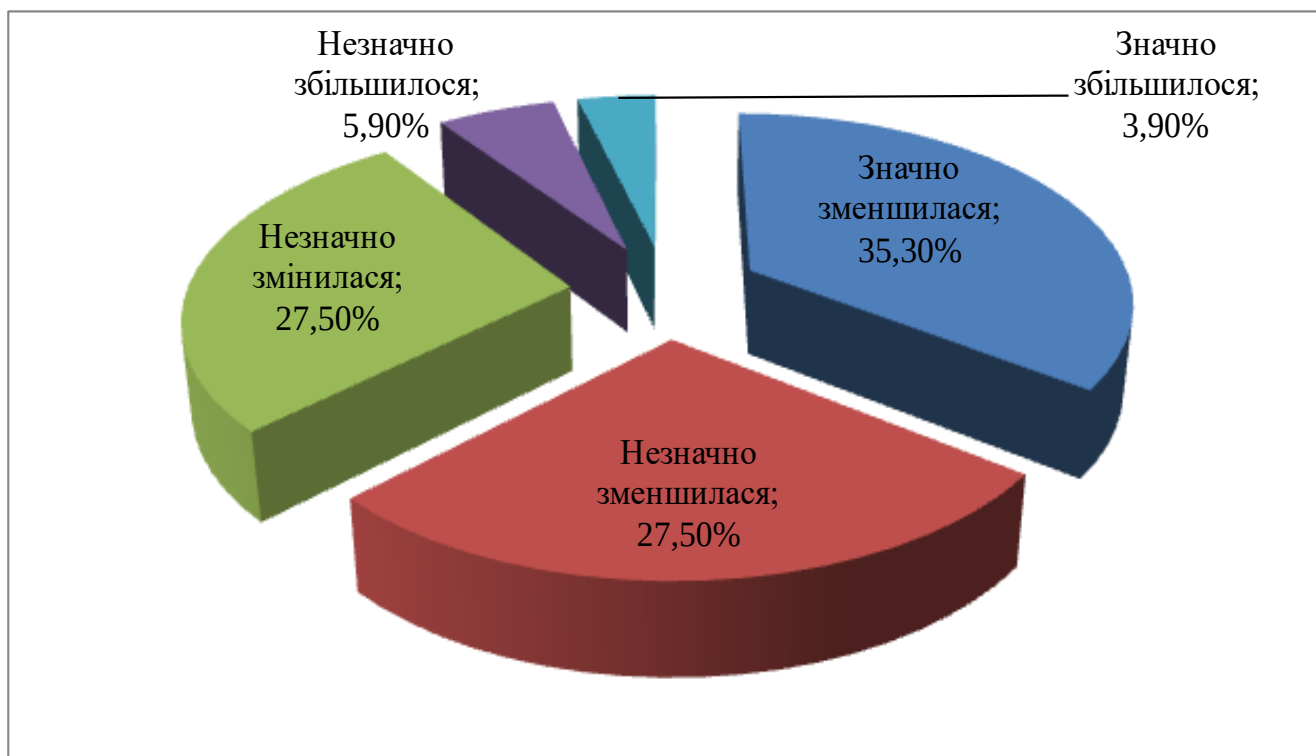

Рисунок 2.3 – Розподіл соціальних підприємств за рівнем зміни купівельної спроможності клієнтів

Джерело: побудовано автором на основі [42].

Зазначимо, що найбільш суттєві наслідки кризи, спричиненої пандемією COVID-19, що вплинули на діяльність вітчизняних соціальних підприємств, представлені на рис. 2.4:

Рисунок 2.4 – Наслідки впливу кризи, спричиненої COVID-19, на діяльність соціальних підприємств в Україні

Джерело: побудовано на основі [43]

Враховуючи специфіку соціальних підприємств, втрата постачальників сировини чи каналів збуту впливає на їхню діяльність значно більше, ніж на діяльність «класичних» (комерційних) підприємств. У більшості випадків робота соціальних підприємств з контрагентами ґрунтується на спеціальних індивідуальних договірних умовах, які враховують особливий характер їх

діяльності та надають певні переваги та привілеї (наприклад, нижча закупівельна ціна, нижча вартість логістичних послуг, додаткових послуг тощо).

Зазначимо, що запровадження державою заборони на підприємницьку діяльність під час локдауну фактично не передбачало налагодженого механізму відшкодування збитків, завданих підприємцям. А підтримка соціального підприємництва на державному рівні в Україні здійснюється виключно в рамках підтримки малого та середнього бізнесу та не має специфічних ознак та механізмів. Водночас, наприклад, соціальні підприємства ресторанного бізнесу опинилися серед тих, що зазнали значного негативного впливу внаслідок пандемії.

Процес популяризації соціального підприємництва можна прискорити шляхом проведення активної соціально-економічної політики, розглядаючи становлення та функціонування соціальних підприємств як важливого самостійного напрямку господарювання та політики соціально-економічних реформ.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Впровадження зарубіжного досвіду регулювання та організації соціальних підприємств в Україні

З метою вдосконалення регулювання та організації соціальних підприємств в Україні проведемо аналіз відповідної зарубіжної практики, виділивши основні підходи, які доцільно використати в нашій країні.

1. Створення нормативно-правової бази, що визначає статус та основні напрями соціального підприємництва.

Італія стала першою країною в Європі, де було на законодавчому рівні розкрито поняття «соціальне підприємництво» та визначено заходи державної підтримки. У 1990 р., після виходу в світ журналу «Соціальне підприємство», феномен соціального підприємництва набув значного поширення. А вже у 1991 р. італійський уряд затвердив першу організаційно-правову форму соціального кооперативу, створену спеціально для розвитку соціального підприємництва і яка є сьогодні найбільш розповсюдженою в Європі.

Проте основний закон, який регулює діяльність соціальних підприємств, було прийнято лише у 2006 р. Відповідно до його положень, соціальним є підприємство, економічна діяльність якого стабільна та спрямована на реалізацію товарів чи послуг соціального значення. Відповідно до цього нормативного акту підприємствам належить щороку публікувати звіти про сталий розвиток [44].

Після прийняття італійського закону про діяльність соціальних підприємств у Європейському Союзі стартувала програма з розробки рекомендацій щодо поширення передового досвіду. Ряд країн Європи наслідували Італію, а модель італійських соціальних підприємств почала успішно застосовуватися в інших державах-членах Євросоюзу, наприклад, у Бельгії та Польщі.

Далі закони, створені задля стимулювання соціальних кооперативів, було прийнято у Португалії, Греції та Франції. Слід виділити закон «Про кооперативи

громадської солідарності», запроваджений у 1998 р. в Португалії, закон «Про соціальні кооперативи з обмеженою відповідальністю», прийнятий у 1999 р. в Греції, або законодавство Франції «Про кооперативні товариства з колективними інтересами» 2001 р. З 2003 р. у Фінляндії став діяти Закон про соціальні підприємства, в якому чітко нормувалися умови прийому на роботу інвалідів та працевлаштування безробітних, які при цьому могли брати участь у діяльності кооперативів та не позбавлялися допомоги з безробіття [45].

Законодавство Бельгії про компанії із соціальною місією, прийняте у 1996 р. не обмежувало кооперативну форму соціального підприємництва. Тобто будь-яка компанія, основною метою діяльності якої не є отримання прибутку, мала можливість отримати статус компанії із соціальною місією. При цьому передбачалося реінвестування прибутку лише на соціальні цілі.

Оскільки Бельгія є федеративною державою, то кожному з трьох її регіонів існує свій підхід до соціального підприємництва. Так, у регіоні Фламандії найбільш розвинені такі типи соціальних підприємств:

- соціальні майстерні, які наймають громадян, що перебувають без роботи більше 5 років і не мають належної кваліфікації;
- захищені майстерні, які залучають на роботу найбільш уразливі категорії населення, які бажають працювати, але відчують труднощі з працевлаштування через інвалідність;
- організації, що надають послуги для людей, соціальне становище яких нестабільне. Вони знаходяться в групі ризику і самотужки не можуть подолати життєві труднощі, які можуть призвести їх до втрати соціальної значущості, морального вигляду та біологічної загибелі;
- підприємства, націлені на організацію робочих місць для людей з низьким рівнем освіти та без досвіду роботи.

Також важливо відзначити новий закон, який набув чинності з 31 січня 2013 р. у Великобританії, який надає соціальним підприємствам ширші можливості у сфері надання державних послуг.

Створення такого закону є одним із важливих засобів цілеспрямованої реалізації політики уряду Великобританії щодо надання та полегшення доступу соціальних підприємств до державних контрактів. Згідно з новим законодавством, саме соціальні наслідки та покращення якості надання державних послуг для місцевих громад насамперед мають впливати на процес організації та здійснення державних закупівель на місцевому рівні. Саме орієнтація на соціальну складову поряд з іншими факторами якнайкраще впливає на ефективність державних послуг у довгостроковій перспективі.

Комплекс заходів у Республіці Корея з соціального підприємництва нині регулюються такими правовими документами: Закон про розвиток соціального підприємництва, прийнятий у 2007 р., та п'ятирічний план розвитку соціального підприємництва, що розробляється Міністерством праці. Відповідно до Закону, соціальні підприємства займаються діяльністю, пов'язаною з виробництвом та реалізацією товарів або послуг, прагнучи при цьому до досягнення виключно соціальних цілей, а саме підвищення рівня та якості життя місцевого населення шляхом надання соціального продукту (товару або послуги), створення нових робочих місць для соціально-вразливих категорій громадян [46].

2. Розробка та реалізація програм підтримки та розвитку соціального підприємництва. Так, у Республіці Кореї діє низка програм, орієнтованих на підтримку соціальних підприємців, у рамках яких надаються субсидії, покривається частина витрат на виплату заробітної плати, а також проводиться безплатне консультування щодо діяльності, пов'язаної з працевлаштуванням людей, які належать до категорії незахищених. Такі програми сприяють збільшенню кількості підприємств у країні, і навіть розширенню низки вакансій для соціально незахищених верств населення.

Також необхідно наголосити на підтримці ініціатив серед молоді у сфері соціального підприємництва. Так, у 2000 р. принцом Чарльзом Уельським було засновано міжнародну мережу програм «Міжнародний Молодіжний Бізнес», яка наразі успішно реалізується у 40 країнах світу.

Ця програма орієнтована на надання різнобічної підтримки, у тому числі:

- часткове фінансування, яке включає покриття першочергових витрат, пов'язаних із запуском проекту та навчанням працівників;
- менторство над командами;
- надання консультаційних послуг з питань, пов'язаних із успішною реалізацією поставлених цілей у рамках проекту;
- надання допомоги у пошуку необхідного приміщення для перспективних молодих підприємців, які пропонують інноваційні механізми для вирішення актуальних проблем суспільства [47].

Також у рамках програми проводиться конкурс проектів у сфері соціального підприємництва, метою якого є підвищення інтересу молоді до соціального підприємництва.

У Великобританії Міністерство торгівлі та промисловості сформулоало підрозділ із соціального підприємництва, в рамках якого у 2002 р. була розроблена спеціальна стратегія «Соціальні підприємства: стратегія успіху», спрямована на створення сприятливих умов розвитку даного виду діяльності довгостроковій перспективі. Пізніше у 2006 р. з'явилася нова стратегія «Соціальне підприємство. План дій: розширення масштабів нових висот».

3. Регламентація організаційно-правових форм та управління соціальними підприємствами, згідно з яким склад керівних органів створюється із різних представників зацікавлених груп осіб: представників органів влади та місцевого самоврядування, добровольців, підприємців.

Керівні органи соціальних підприємств зазвичай застосовують демократичний стиль управління, що, наприклад, не є обов'язковою умовою в американській моделі соціального підприємництва. У європейських правилах прийнято швидше враховувати стиль управління організацією та її місію, ніж визначати відповідність підприємницької діяльності формальним умовам. Водночас є приклади, коли питання стимулювання соціального підприємництва належать до компетенції не державних служб, а спеціально створених комісій.

У деяких країнах, таких як Фінляндія, Литва, Польща, Словаччина та Швеція, під визначення соціального підприємництва потрапляють виключно так звані соціальні підприємства трудової інтеграції (WISE). Вони займаються працевлаштуванням та адаптацією соціально вразливих груп населення.

Бурхливий розвиток соціального підприємництва у Великій Британії почався наприкінці 1990-х рр., що було пов'язано з активізацією таких форм громадських підприємств як кооперативи, комунальні підприємства, добровільні організації та ін. У даний час найбільш поширеними формами соціального підприємництва є: limited by shares; товариство з обмеженими гарантіями (company limited by guarantee); компанії суспільної користі (community interest company) [48].

Великобританія належить до групи країн, що розглядає соціальне підприємництво у «третьому секторі» – як підтип господарської діяльності некомерційних організацій, куди входять недержавні, некомерційні організації і соціальні підприємства. Підприємства, що входять до спільноти, реінвестують отриманий прибуток для вирішення соціально значущих проблем суспільства, таких як захист довкілля, подальше вдосконалення суспільних відносин, розвиток культури, мистецтва, освіти та ін. «Третій сектор» включає кооперативи, благодійні та добровольчі організації, соціальні підприємства, а також спільні великі та середні підприємства, які націлені на вдосконалення суспільних відносин та умов життя населення.

4. Система державної підтримки соціального підприємництва. Так, у найближчих планах уряду Великобританії – створення Академії уповноважених організацій, які надають державні послуги, підвищення якості даних послуг, тобто, аутсорсинг державних послуг.

Дещо інший підхід до розуміння сутності та змісту державної підтримки проєктів у сфері соціального підприємництва склався в США. Це пов'язано зі специфікою ринкової моделі США, особливостями формування демократичного суспільства, а також з тим, що в цій країні історично склався інший підхід до соціальних ініціатив. Досить довгий час держава відстоювала позицію щодо

соціально-значущих проблем суспільства та надання соціальних послуг, відповідно до якої вирішенням цих питань мають займатися представники сектору приватного бізнесу, опосередковану підтримку яким воно надає.

Незважаючи на наявну в США розвинену інфраструктуру підтримки та розвитку малого та середнього підприємництва, у країні також діє система державної підтримки соціального підприємництва, яка враховує специфіку даної сфери діяльності та передбачає наступний комплекс заходів:

- створення сприятливих умов для розвитку сфери соціального підприємництва;
- стимулювання інноваційної діяльності у сфері застосування соціальних інновацій та мотивацією до позитивної зміни, що сприяють вирішенню соціально-значущих завдань у рамках соціального підприємництва;
- система мотивації, яка передбачає визнання та заохочення успішних соціальних ініціатив, а також сприяння у розвитку та подальшому поширенню успішно реалізованих соціальних проектів;
- поширення інформації серед населення країни про успішні практики та ефективність соціального підприємництва.

Американська модель соціального підприємництва так само, як і європейська, передбачає взаємодію соціальних підприємців з органами федеральної та місцевої влади, хоч і значно меншою мірою [49]

Велику роль у розвитку соціального підприємництва у Великій Британії, починаючи з 1997 р., відіграє уряд. Ще у 2001 р. в Департаменті торгівлі та промисловості було створено спеціальний підрозділ із соціального підприємництва та призначено молодшого міністра, відповідального за соціальне підприємство. В результаті активної взаємодії різних кооперативів та органів державної влади, у 1998 р. з ініціативи Асоціації Лондонського Уряду було створено перше стратегічне агентство розвитку соціального підприємництва в Лондоні (SEL). Організація надає новим підприємствам фінансову підтримку, консулює з правових питань, а також сприяє започаткуванню підготовки фахівців у галузі

соціального підприємництва в Університеті Східного Лондона. Згодом організація вийшла на міжнародний рівень та у 2012 р. з'явилася компанія Social Enterprise UK, яка об'єднувала соціальних підприємців з усієї країни та різні місцеві організації. Прийняття нового закону «Про регулювання діяльності компаній громадських інтересів» у 2005 р. забезпечило агентство SEL юридичним статусом та низкою заходів підтримки. Діяльність агентства фінансується в основному за рахунок коштів державного та міського бюджету, а також за рахунок доходів від власної діяльності. До основних джерел фінансування діяльності агентства відносяться: Лондонське агентство розвитку – 35,2%, Рада Великого Лондона – 16,2% та Представництво Центрального Уряду у Лондоні – 20,9%.

Завдяки постійній державній підтримці, на даний час стан «третього сектора» у Великій Британії значно покращився, і його внесок у соціально-економічний розвиток країни суттєво зріс. Так, наприклад, у Лондоні зосереджено близько 22% соціальних підприємств країни, що робить його лідером за рівнем ділової активності соціального підприємництва та його внеском у ВВП країни [50].

Важливим інструментом державної підтримки соціального підприємництва у багатьох країнах є практика отримання державних та місцевих замовлень соціальними підприємствами. Держава передає соціальним підприємствам частину відповідальності за реалізацію соціальної політики. Так, наприклад, у Швеції держава покриває половину видатків на заробітну плату працівників тих соціальних підприємств, які наймають на роботу людей з обмеженими можливостями, безпритульних та інших категорій соціально незахищених верств населення, які мають складнощі з працевлаштуванням.

5. Наявність розвиненої інституційної структури підтримки та сприяння розвитку соціального підприємництва у вигляді спеціалізованих державних та урядових органів, спілок та асоціацій соціальних підприємців, громадських організацій та фондів, а також регіональних та місцевих агенцій розвитку.

Найбільш структуровану підтримку соціальне підприємництво отримує у Республіці Корея, де цей вид підприємницької діяльності обраний як пріоритетний

напрям, орієнтований на довгострокове вирішення соціальних проблем. Чинна інституційна структура підтримки включає:

- Комітет із підтримки соціального підприємництва, який вирішує питання, що стосуються створення основ для підтримки соціальних підприємств; пов'язані з вихованням керуючих кадрів соціальних підприємств та навчанням рядових співробітників соціальних підприємств; питання, пов'язані з фінансуванням, необхідним для досягнення цілей основного плану; інші питання щодо політики у сфері соціального підприємництва;
- Агентство з підтримки соціального підприємництва KoSEA засноване з метою підтримати запуск та реалізацію проектів у сфері соціального підприємництва та сприяти зростанню активності приватного сектору. Серед основних завдань Агентства можна виділити: допомогу у проходженні сертифікації; дослідження існуючих моделей соціального підприємництва із наступною адаптацією; підтримка проектів;
- центри соціального підприємництва (бізнес-інкубатори), які переважно орієнтовані на працевлаштування молоді. Щорічно урядом надається грант на суму 30 тис. дол., який іде на підтримку перспективних проектів початківців;
- спеціалізовані сервісні центри з надання консалтингових послуг щодо пошуку джерел фінансування проекту, формування цілей та завдань, просування, пошуку цільової аудиторії та ін. [51].

Питаннями розвитку соціального підприємництва у Словенії займається Міністерство економічного розвитку та технологій, у Чехії – Міністерство праці та соціальних питань, у Німеччині – Федеральне міністерство економіки та енергетики, яке взаємодіє з Федеральним міністерством у справах сім'ї, літніх громадян, жінок та молоді. Ці державні структури контролюють дотримання законодавства, забезпечують захист соціальних підприємств, допомагають в організації власної справи та пошуку виробничих площ, сприяють розвитку виробництва та освоєнню нових технологій, стимулюють міжфірмову кооперацію

та спільну діяльність підприємств, надають інформаційні та юридичні послуги, надають фінансову допомогу, а також послуги з навчання та консультування [52].

6. Самоорганізація суб'єктів соціального підприємництва. У західних країнах діє велика кількість різних асоціацій та широко розповсюджене створення спільнот соціальних підприємців, які утворюються з метою об'єднання зусиль для захисту власних інтересів. Така форма об'єднань дозволяє створювати внутрішні ринки, які можуть надати значну частину соціальних послуг населенню, а також запропонувати нові інноваційні методи вирішення існуючих проблем суспільства, що сприяють соціально-економічному прогресу.

Наприклад, проблемами соціального підприємництва США займається Альянс соціальних підприємств, фонд Ашока і Фонд Скола, які покликані надавати фінансову допомогу, сприяти отриманню замовлень і об'єднувати соціальних підприємців з різних країн, забезпечуючи своїм членам доступ до баз даних наукових статей, бізнес-планів, шаблонів для створення та організації діяльності проектів. Також Альянсом організовуються щомісячні вебінари, освітні курси та семінари, проводиться щорічний Саміт соціальних підприємців, на якому проводяться майстер-класи, круглі столи, презентації соціальних проектів учасників Саміту, виступають фахівці з різних країн, обмінюючись досвідом та обговорюючи актуальні проблеми у сфері соціального підприємництва. що, безсумнівно, є невід'ємною частиною якісного функціонування та розвитку соціального підприємництва. У 2010 р. Форум зібрав 730 представників із 31 країни.

7. У багатьох розвинених країнах передбачено спрощення процедури реєстрації нових соціальних підприємств, а також деякі пільги та субсидії.

Так, обов'язковою умовою роботи соціального підприємства в Республіці Корея є наявність у нього спеціального сертифікату відповідності. Процедура сертифікації передбачає низку вимог. По-перше, підприємство може мати статус як комерційної, так і некомерційної організації та має бути зареєстрованим в одній із представлених організаційно-правових форм (підприємство на громадських

засадах; некомерційна приватна організація; фонд соціальної підтримки; кооператив). По-друге, основна мета діяльності підприємства має бути суворо соціальною. І остання, але важлива умова – не менше 2/3 прибутку підприємства має бути реінвестовано на реалізацію соціальної місії.

Таким чином, соціальні підприємства проходять процес сертифікації на предмет відповідності критеріям, встановленим нормативними актами, після чого Міністерство праці приймає рішення про надання підприємству статусу «соціального», який дозволить надалі користуватися пільгами та привілеями, розробленими державою для підтримки та розвитку соціального підприємництва в країні.

У більшості країн Європейського Союзу передбачено спрощену систему оподаткування діяльності соціальних підприємств. У Польщі соціальні підприємці можуть отримати субсидію у розмірі до 300 тис. євро на створення власної фірми, а також закупівлю обладнання, інструментів тощо. Крім того, держава надає звільнення від податку на доходи юридичних осіб. У Великій Британії розроблено спрощену систему звітності для соціальних підприємств. У Бельгії передбачено допомогу соціальним підприємствам шляхом видачі дешевих мікрокредитів, вільних оборотних коштів.

Одним із слабких місць у розвитку соціального підприємництва є фінансове забезпечення діяльності, яке може бути виражене у нестачі власних коштів, інвестиційних ресурсів, труднощах з отримання банківських кредитів. Співвідношення між різними джерелами доходу неоднакове у різних країнах. У багатьох країн Європи основним джерелом фінансових ресурсів соціальних підприємств є бюджетні асигнування, тобто, держава виступає основним замовником їхніх послуг. В Італії 45% продукції соціальних підприємств закуповується державою. У Великій Британії 23% представників соціального бізнесу називають державу головним замовником, а 52% отримують від неї значну частину своїх коштів. Здебільшого це стосується таких сфер діяльності, як охорона здоров'я, освіта, відпочинок тощо [53].

Таким чином, проаналізувавши різні підходи, пов'язані з регулюванням соціального підприємництва та підтримкою соціального підприємництва, на прикладі країн Євросоюзу, Азії, США та Великобританії, можна зробити висновок, що більш повно та якісно оцінити ефективність функціонування соціального підприємництва в Україні, визначити проблеми, які потребують вирішення, а також сформулювати шляхи подальшого розвитку, доцільно спираючись на досвід провідних зарубіжних країн.

3.2. Шляхи подолання викликів, з якими стикаються соціальні підприємства під час пандемії COVID-19

Зараз весь світ дискутує про те, як протистояти двом глобальним проблемам: кризі охорони здоров'я та економічній кризі, спричинених пандемією COVID-19. Ще одним невирішеним питанням є пошук шляхів подолання викликів, з якими стикається як економіка в цілому, так соціальні підприємства зокрема.

COVID-19 швидко змінив контекст і траєкторії розвитку світу, загостривши існуючі проблеми, але й одночасно відкриваючи нові можливості їх подолання, яких раніше не могло існувати.

Іншими словами, ми маємо реальну можливість заохочувати справжню зміну того, як наша країна живе, виробляє та споживає. Відповідальність за здійснення цього лежить як на державі так і всіх громадянах, органах місцевого самоврядування та підприємствах. Теоретично суспільство має свободу і здатність повернути економіку на соціальні рейки. Однак поки що це не призводить до задіяння достатніх зусиль через відсутність усвідомлення шляхів і почуття відповідальності за суспільне благо. Перш ніж відновити економіку, ми повинні спочатку подумати про те, яку економіку соціальну сферу ми хочемо: ринкову або

побудовану на соціальних принципах взаємної відповідальності та перерозподілу матеріальних благ.

Зазначимо, що розвиток соціального підприємництва в умовах пандемії COVID-19, вочевидь, не повинен бути пов'язаний із отриманням будь-якого фіскального ефекту. У той же час, державні фіскальні пільги та гарантії для соціальних підприємств є потенційно важливою умовою для подальшого розвитку соціального підприємництва не тільки в окремих регіонах, а в масштабі країни. Саме державні пільги та гарантії є базою для ефективного тиражування позитивного досвіду розробки та впровадження соціальних підприємницьких ініціатив, а також формування мереж соціальних підприємств та міжрегіональних кластерів [54].

Зазначимо, що активізація соціального підприємництва вимагає ухвалення низки системних рішень та реалізації комплексу заходів. Ці рішення та заходи слід синхронізувати на всіх рівнях національної економіки (загальнодержавному, місцевому, мікрорівні (рівні конкретних соціальних підприємств)), а також сформувати систему ресурсного забезпечення їх реалізації.

На загальнодержавному рівні передбачається окреме вирішення проблем урбанізованих і сільських територій в умовах пандемії COVID-19, які стикаються з характером проблем, що принципово відрізняються. У містах низки регіонів спостерігається дисбаланс у забезпеченні населення об'єктами соціального обслуговування, і навіть зниження доступу населення до соціальних послуг. У сільській місцевості відбувається депопуляція населення, пов'язана з безробіттям і слабкістю системи соціального обслуговування, що в результаті призводить до остаточної втрати багатьох населених пунктів та виведення значної частини земель із сільськогосподарського обороту. Як наслідок, спостерігається зростання чисельності соціально незахищених осіб та їх груп, які не охоплені державними соціальними сервісами.

На місцевому рівні часто відсутня мотивація до розвитку соціального підприємництва, через орієнтацію керівництва регіонів на досягнення прийнятних

значень щодо виконання мінімальних державних соціальних стандартів. Слід також враховувати і дефіцит ресурсів надання соціальних послуг непередбачених мінімальними стандартами. Істотною для багатьох регіонів також є проблема високого рівня зносу соціальної інфраструктури, модернізація якої здійснюється переважно за рахунок коштів державного бюджету [55].

До поточних організаційних та економічних умов розвитку соціального підприємництва на мікрорівні слід насамперед віднести відсутність стимулів та мотивації соціалізації підприємницької діяльності суб'єктів соціального підприємництва, що значною мірою пояснюється відсутністю дієвих фіскальних стимулів та пільг. Багато соціальних підприємців-початківців стикаються також з відсутністю досвіду і знань у сфері підприємництва, а також з дефіцитом власних ресурсів реалізації їх підприємницької ініціативи.

Основним елементом системи управління розвитком соціального підприємництва є її суб'єкт, який представлений державними та самоврядними органами влади. Державні органи виконавчої влади, які здійснюють державне управління у сфері соціального розвитку представлені Міністерством економіки України та Міністерством соціальної політики України. Міністерство економіки, будучи основним державним регулятором сектору соціального розвитку, також є відповідальним за діяльність соціально орієнтованих неурядових організацій (НУО). Незважаючи на те, що соціально орієнтовані НУО виконують низку функцій, підвідомчих Міністерству соціальної політики, передача адміністративно-розпорядчих функцій економічному міністерству виправдана через те, що у його функціоналі концентрується весь сектор соціального підприємництва.

До важливих елементів системи управління розвитком соціального підприємництва в умовах пандемії COVID-19 слід віднести підсистему інфраструктурного забезпечення, представлену державними та приватними інститутами розвитку, бізнес-спільнотою, науково-освітніми центрами (державними та приватними).

Представники бізнес-спільноти як складовий елемент забезпечення системи управління розвитком соціального підприємництва розглядаються в частині реалізації ними програм корпоративної соціальної відповідальності, пов'язаних з розвитком соціального підприємництва на загальнодержавному та місцевому рівнях, а також підтримки соціальних ініціатив у близькому їм бізнес-середовищі [56].

Науково-освітні центри є найважливішими суб'єктами, що виконують функції координації та організаційно-методичної підтримки. Саме ЗВО (заклади вищої освіти) та інші місцеві центри компетенцій мають найбільший потенціал стати ядром мережових структур, які забезпечують взаємодію комерційного бізнесу, місцевої влади та соціальних підприємців.

Керуюча підсистема та підсистема інфраструктурної підтримки здійснюють ряд видів забезпечення, яке слід розглядати як набір інструментів, що використовуються в процесі регулювання процесів розвитку соціального підприємництва. Основними видами забезпечення, які можуть використовуватися як інструменти активізації соціального підприємництва є гарантії та пільги, ресурсне забезпечення, а також координація та організаційно-методична підтримка.

Подальше розширення програм державного кредитування для соціальних підприємств під час пандемії COVID-19 доцільно здійснювати з урахуванням значень оцінок системи параметрів господарську діяльність соціальних підприємств. Пріоритетність фінансування підприємства з високим рівнем соціальних показників діяльності підвищить ефективність таких державних витрат.

Координація та організаційно-методична підтримка на державному рівні здійснюється насамперед через розробку відсутньої на сьогоднішній день програми розвитку соціального підприємництва. Відзначимо також важливість розвитку кластерних форм взаємодії державних корпорацій та великого бізнесу із соціальними підприємствами.

До місцевих гарантій та пільг, що мають потенціал активізувати соціальне підприємництво під час пандемії COVID-19, слід віднести запровадження максимально пільгового податкового режиму для соціальних підприємств, а також податкове стимулювання продуктивної взаємодії великого бізнесу та соціальних підприємств у рамках програм корпоративної соціальної відповідальності [57].

Ресурсне забезпечення на місцевому рівні значною мірою пов'язане з наявними об'єктами нерухомості у власності державної влади, а також органів місцевого самоврядування. В даному випадку актуальною є ревізія державного та муніципального нерухомого майна, яке потенційно може бути надано у користування соціальним підприємствам. Надалі може бути сформовано реєстр та конкурсні процедури надання у користування нерухомого майна, а також забезпечено прозорість конкурсних процедур з оренди державної та муніципальної власності соціальними підприємствами.

Координація та організаційно-методична підтримка на місцевому рівні здійснюється через створення організаційної інфраструктури розвитку регіональних та територіальних кластерів соціального підприємництва на основі ВЗО та інших центрів компетенцій. Слід також використати можливості створення каналів прямої комунікації соціальних підприємств із відповідальними керівниками на рівні уряду, місцевого державного та муніципального керівництва.

На рівні окремих соціальних підприємств важливим є максимізація використання ресурсів та можливостей державних та місцевих програм, а також гарантій та пільг. Соціальним підприємцям слід здійснювати балансування джерел ресурсного забезпечення з пріоритетом на власні кошти та доходи від підприємницької діяльності. Важливо враховувати заходи державної підтримки як антикризові ресурси і не розглядати їх як регулярну дотацію завідомо збиткового бізнесу. Слід повною мірою використовувати всі ресурси науково-методичного забезпечення, підвищення кваліфікації та навчання персоналу, потенціал аутсорсингу у сфері маркетингу, технологій, фінансового консультування з боку місцевих систем науково-методичної підтримки.

У табл. 3.1 все вище перелічене було узагальнено, структуровано та представлено у вигляді матриці інструментів та методів активізації соціального підприємництва в умовах пандемії COVID-19 на різних рівнях.

Таблиця 3. 1 – Матриця інструментів та методів активізації соціального підприємництва під час пандемії COVID-19

	Гарантії та пільги	Ресурсне забезпечення	Координація та організаційно-методична підтримка
1	2	3	4
Загальнодержавний рівень	1. Податкові пільги для соціальних підприємств. 2. Включення виробничих, переробних, обслуговуючих та збутових кооперативів до переліку соціальних підприємств. 3. Преференції у державних та муніципальних закупівлях для соціальних підприємств.	1. Розширення програм державного кредитування для соціальних підприємств із високим рівнем соціальних показників діяльності. 2. Інфраструктурні інвестиції для населених пунктів з розвинутою виробничою самоорганізацією та позитивною динамікою чисельності населення.	1. Розробка загальнодержавної програми розвитку соціального підприємництва. 2. Розвиток кластерних форм взаємодії державних корпорацій та великого бізнесу із соціальними підприємствами
Місцевий рівень	1. Запровадження максимально пільгового податкового режиму для соціальних підприємств. 2. Податкове стимулювання продуктивної взаємодії великого бізнесу та соціальних підприємств у рамках програм корпоративної соціальної відповідальності.	1. Ревізія державного та муніципального нерухомого майна, яке потенційно може бути надано у користування соціальним підприємствам. 2. Формування реєстру та конкурсних процедур надання у користування нерухомого майна. 3. Забезпечення прозорості конкурсних процедур з оренди державної та муніципальної власності соціальними підприємствами.	1. Створення організаційної інфраструктури розвитку місцевих та територіальних кластерів соціального підприємництва на основі ВЗО та інших центрів компетенцій. 2. Створення каналів прямої комунікації соціальних підприємств із відповідальними керівниками на рівні уряду, місцевого державного та муніципального керівництва

1	2	3	4
Мікрорівень	Максимізація використання ресурсів та можливостей загальнодержавних та місцевих програм, а також гарантій та пільг	Балансування джерел ресурсного забезпечення, з пріоритетом на власні кошти та доходи від підприємницької діяльності. Облік заходів державної та муніципальної підтримки в якості антикризових	Використання ресурсів науково-методичного забезпечення, підвищення кваліфікації та навчання персоналу, потенціалу аутсорсингу у сфері маркетингу, технологій, фінансового консультування з боку державних та муніципальних систем науково-методичної підтримки

Джерело: побудовано на основі [57]

До основних шляхів подолання викликів, з якими стикаються соціальні підприємства під час пандемії COVID-19, також відносяться:

- залучення громадян як активних суб'єктів-виробників, а не просто як споживачів/бенефіціарів соціальних послуг;
- акцент у розвитку освіти та наукових дослідженнях на соціо-технічне перетворення економічної системи для задоволення суспільних потреб;
- формування просоціальної та проєкологічної поведінки громадян [58].

Стратегія розвитку соціального підприємництва має ґрунтуватися на більшій участі особи, вбудованої в місцеві громади, виховується стосунками з іншими та інтегрується до системи солідарної участі. Це також передбачає визнання того, що економічні та виробничі системи повинні бути переорієнтовані на служіння соціальному добробуту.

Щоб досягти цього, потрібно також активно використовувати нові технології для розширення доступу до послуг та сприяння участі громадян у публічній сфері, що допомагатиме демократизації виробничих процесів шляхом сприяння спільному володінню компаніями та управлінню соціальною складовою їх діяльності.

Повинен відбутися перехід від конкуренції на основі ціни до конкуренції на основі соціальної цінності. У цьому важливу роль можуть відіграти органи

державної влади, коли вони визначають умови проведення публічних тендерів, віддаючи перевагу підприємствам, орієнтованим на соціальні цінності, а також за допомогою комунікаційних кампаній, які спрямовані на зміну уподобань споживачів до продуктів і послуг з вищою соціальною цінністю.

Для втілення цього в реальність важливо:

- створити повний і гнучкий набір варіантів фінансування, таких як гранти, інвестиції, соціальні імпакті облігації, щоб охопити різні етапи розвитку та сектори діяльності соціальних підприємств;
- зосередитися на створенні правової бази, яка детально регулюватиме діяльність соціальних підприємств. Правові рамки не є основоположними для існування таких підприємств, оскільки вони будуть використовувати існуючі правові форми. Проте важливо створити правові рамки цільової політики, такі як фіскальні пільги, конкретні положення про державні закупівлі, а також для усунення недоліків використання правових форм, які не повністю вписуються в сферу та цілі соціальних підприємств;
- заохочення традиційних компаній для переходу у статус соціальних підприємств або прийняття соціальних підприємств як партнерів для корпоративного управління. Цей процес може бути стимульований наданням податкових пільг для інвестицій у створення соціальних підприємств або для корпоративної реструктуризації. У випадку компаній, які закриваються власниками, наприклад, оскільки вони не вважаються достатньо прибутковими, влада повинна фінансувати їх викуп за умови, що ці компанії стануть соціальними підприємствами. Це також могло б зменшити проблему безробіття;
- створення нових ринків для соціальних підприємств. Цього можна досягти шляхом збільшення різних типів тендерів, у яких вони можуть брати участь;
- створити курси на всіх рівнях системи освіти, в яких теми соціального підприємництва викладаються за допомогою підходів до навчання на основі практичного досвіду;

- послабити адміністративний тягар, пов'язаний з отриманням певних ресурсів або реалізацією певних видів діяльності;
- державне та приватне співфінансування або зняття оподаткування з інвестицій для соціальних підприємств, щоб вони розвивалися швидше;
- державне та приватне співфінансування освіти та розвитку потенціалу людських ресурсів, що працюють на соціальних підприємствах, щоб вони були більш ефективними у своїй роботі та на ринку праці [59].

ВИСНОВКИ

З огляду на проведену теоретичну та аналітичну роботу, можна узагальнити низку висновків. У першу чергу, слід зазначити основне поняття терміну «соціальне підприємництво». Наразі існує значна кількість авторів та їх трактувань, що пов'язані з соціальним підприємництвом, це свідчить про актуальність та розширення впливу діяльності соціальне підприємництво в суспільстві. Найбільш широкий підхід до визначення соціального підприємництва трактує, що це бізнес-організація, яка здійснює виробництво і реалізацію товарів, робіт, послуг з метою вирішення соціальних проблем.

Слід зауважити, що передумовою зародження соціального підприємництва у світі слугує так званий період «Прогресивного століття» в США, що дає поштовх формування соціальних громад, які опікувались і вирішували виникаючі проблеми у суспільстві. В світовій тенденції розвитку соціального підприємництва лідерами прийнято вважати країни ЄС (зокрема Бельгію, Велику Британію, Німеччину, Францію) Китай, США та Канаду, які є лідерами за показником розвитку і кількості соціального підприємництва у сучасному світі.

Власне процес зародження соціального підприємництва в Україні відбувся завдяки наявності сприятливим передумовам до створення:

- Інституціональна нерегульованість соціального підприємництва державою.
- Резерви людських та капітальних ресурсів, не задіяні бізнесом.
- Зацікавленість бізнесу в аутсорсингу.
- Зростання культури споживання.
- Міжнародна підтримка соціального підприємництва.

Всі вищезазначені чинники, стали поштовхом до генезису соціального підприємництва в Україні, яке розпочалось фактично в 2004 році і триває до сьогоднішніх часів. Слід звернути увагу, що в період з 2008 по 2017 рік, в Україні було зареєстровано 112 соціальних підприємств, 20% з яких фізично

функціонували у м. Київ. Також слід зазначити, що завдяки соціальному підприємництву виникає більше робочих місць та вирішується проблема зайнятості. Варто зазначити, що здебільшого соціальні підприємства в Україні працюють як мікро або малі підприємства з чисельністю персоналу до 5-10 осіб, за рахунок цього підприємства можуть швидше трансформувати й оптимізувати свої виробничі процеси, а також адаптуватися до змін, тому в умовах ефективного управління більшість з них до початку літа 2020 року встигли реорганізувати свою діяльність.

Варто зазначити, задля активного розвитку соціального підприємництва в Україні слід дотримуватись таких рекомендацій:

1. Популяризація діяльності та необхідності розвитку соціального підприємництва серед населення за рахунок всіх доступних методів.
2. Залучення інвестицій для розширення впливу соціального підприємництва за рахунок як вітчизняних, так і закордонних інвесторів.
3. Впровадження нормативно-правових актів задля контролю та підтримки соціального підприємництва від держави.
4. Залучення зарубіжних моделей управління з метою пришвидшення розвитку соціального підприємництва в Україні.
5. Створення об'єднання підтримки соціальних підприємств на державному рівні.

У період із 2019 по 2021 рр. світ зазнав спалах епідемії COVID-19, що напряду вплинуло на розвиток соціального підприємництва в Україні. В силу того, що карантинні обмеження в Україні не знімалися, а постійно зазнавали певних трансформацій, усі соціальні підприємства були змушені адаптувати свій графік роботи до нових умов, частина з них перевела працівників на неповний робочий день та запровадила дистанційний режим. Вітчизняний досвід свідчить, що соціальні підприємства поряд із бізнес-ініціативами та волонтерським рухом брали помітну участь у вирішенні соціальних проблем в умовах пандемії COVID-19. Актуальними напрямками його діяльності, як і у зарубіжних країнах, в Україні були

забезпечення вразливих категорій громадян товарами першої необхідності, продуктами харчування, засобами індивідуального захисту, надання інформаційної підтримки, надання освітніх послуг в онлайн-режимі, підтримка установ сфери охорони здоров'я та їх працівників.

Слід зазначити, що в Україні існують низки можливостей для впровадження закордонного досвіду та поліпшення сучасного стану соціальних підприємств. У нашій країні доцільно використати наступні зарубіжні підходи:

- Створення нормативно-правової бази, що визначає статус та основні напрями соціального підприємництва.
- Розробка та реалізація програм підтримки та розвитку соціального підприємництва.
- Регламентація організаційно-правових форм.
- Система державної підтримки соціального підприємництва.
- Наявність розвиненої інституційної структури підтримки та сприяння розвитку соціального підприємництва.
- Самоорганізація суб'єктів соціального підприємництва.
- Спрощення процедури реєстрації нових соціальних підприємств, а також деякі пільги та субсидії.

Таким чином, за рахунок впровадження закордонного досвіду та трансформації сучасного надбання, виникає можливість розпочати новий етап історії розвитку соціального підприємництва, який буде приносити користь всім суб'єктам його діяльності та бути потужною ланкою сучасної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво. Київ: 2017 р. С. 8-9. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Social_Entrepreneurship_-_Guide-WEB-1.pdf(дата звернення: 18.02.2022)
2. Бондарчук Л.М. Польське соціальне підприємництво: особливості термінології. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. – К.: КНЕУ, 2018. С. 26-28. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 18.02.2022)
3. Горна М.О., Моделі соціального підприємництва в контексті цілей сталого розвитку. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. – К.: КНЕУ, 2018.С. 39-41. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 19.02.2022)
4. Москалюк Н.П. Інноваційні форми соціального підприємництва у забезпеченні інклюзивного розвитку країни. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. – К.: КНЕУ, 2018. С. 66-68. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 19.02.2022)
5. Руженський М. М. Інноваційний склад соціального підприємництва. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. – К.: КНЕУ, 2018. С. 84-86. URL:

https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 19.02.2022)

6. Репіна І.М., Якушева Н.В. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент у вирішенні питань суспільного розвитку. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. К.: КНЕУ, 2018. С. 149-151. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 19.02.2022)

7. Матвієнко-Біляєва Г.Л. Розвиток та становлення соціального підприємництва та соціальної відповідальності в сучасних умовах. С. 391-394.

URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/65.pdf(дата звернення: 20.02.2022)

8. Назарук В. Історія розвитку соціального підприємництва в Україні. С.53-57.URL:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12772/Nazaruk_Istoriia_rozvytku_sotsialnoho_pidpriemnytstva_v_Ukraini.pdf?sequence=1&isAllowed=y(дата звернення: 20.02.2022)

9. Каменко І. С. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз 2020 р. С. 6-7. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf (дата звернення: 20.02.2022)

10. Швець Г.О. Соціальне підприємництво: теоретичні та практичні аспекти. *Економіка і організація управління*. Вінниця: ДОННУ, 2020 р. С. 246-251. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/9719>

11. Проскурович О.В., Сорока Л.О. Закордонний досвід соціального підприємництва. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. К.: КНЕУ, 2018. С. 78-80. (дата звернення: 22.02.2022) URL:https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf

12. Крюкова І.О. Передумови для розвитку соціального підприємництва в Україні. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. – К.: КНЕУ, 2018. С. 204-207. (дата звернення: 22.02.2022)

URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf

13. Кузьмук І.Я., Ваганова О.В. Соціальне підприємництво як компонент розвитку економіки України. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. К.: КНЕУ, 2018. С. 211-214.

URL:

https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf (дата звернення: 23.02.2022)

14. Голубка О.Я., Біланич Л.В. Аналіз правової бази розвитку соціального підприємництва в Україні і Євросоюзі та її порівняння. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2016 р. С. 64-73.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15438/1> (дата звернення: 23.02.2022)

15. Оксфордський тлумачний словник. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/social-enterprise?q=social+enterprise> (дата звернення: 23.02.2022)

16. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 24.02.2022)

17. Chahine T. Introduction to Social Entrepreneurship. Boca Raton, FL: CRC Press – Taylor & Francis Group. 2016. P. 11. (дата звернення: 24.02.2022)

18. Доброва Н. В. Соціальне підприємництво URL: <https://cutt.ly/NHDtGgp> . (дата звернення: 24.02.2022)

19. Офіційний сайт ТОВ «Горіховий дім». URL: <https://walnut.house/> (дата звернення: 25.02.2022)
20. Офіційний сайт кав'ярні Veterano Brownie URL: <https://www.facebook.com/brownieveterano/> (дата звернення: 27.02.2022)
21. Офіційний сайт кав'ярні [Veterano Coffee](https://www.facebook.com/veterano.coffee/) URL: [facebook.com/veterano.coffee/](https://www.facebook.com/veterano.coffee/) (дата звернення: 27.02.2022)
22. Офіційний сайт піцерії [Veterano Pizza](https://veteranopizza.com/). URL: <https://veteranopizza.com/>. (дата звернення: 28.02.2022)
23. Ярмош О., Пасічник Е. Становлення соціального підприємництва в Україні в контексті сталого розвитку. *Адаптивне управління: теорія і практика» Серія «Економіка*. 2019. Вип. 7 (14). URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/11.-YArmosh-O.V.-Pasichnik-E.O..pdf> (дата звернення: 28.02.2022)
24. Ігнатович Н., Гура В. Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*. 2014. № 12(165). С. 22. (дата звернення: 28.02.2022)
25. Горбенко А. Особливості розвитку та переваги соціального підприємництва. 2018. URL : <http://iqholding.com.ua/articles/osoblivosti-rozvitkuta-perevagi-sotsialnogo-pidpriemnitstva> (дата звернення: 01.03.2022)
26. Duvnäs, H., Stenholm, P., Brännback, M. What are the outcomes of innovativeness within social entrepreneurship? The relationship between innovative orientation and social enterprise economic performance. *Journal of Strategic Innovation and Sustainability*. 2012. Vol. 8 (1). P. 70. (дата звернення: 01.03.2022)
27. Huang Chien-Chung, Donner Blair The Development of Social Enterprise: Evidence from Europe, North America, and Asia. *Research Report*. 2018. № 40. URL: https://socialwork.rutgers.edu/sites/default/files/report_40.pdf (дата звернення: 02.03.2022)
28. Офіційний сайт SEPAK URL: <https://sepakam.com/#/> (дата звернення: 02.03.2022)

29. Офіційний сайт Bundle URL: <https://www.facebook.com/bundle.bt/> (дата звернення: 02.03.2022)
30. Офіційний сайт Umbo URL: <https://umbo.com.au/> (дата звернення: 03.03.2022)
31. Офіційний сайт SOS Medecins URL: <https://www.sosmedecins.fr/> (дата звернення: 03.03.2022)
32. Офіційний сайт La Cantine pour tous URL: <https://lacantinepourtous.org/> (дата звернення: 03.03.2022)
33. Офіційний сайт Progetto Quid URL: <https://www.progettoquid.com/> (дата звернення: 04.03.2022)
34. Офіційний сайт Cycle Connect URL: <https://cycleconnect.org/> (дата звернення: 04.03.2022)
35. Офіційний сайт PichaEats URL: <https://pichaeats.com/en/about-us> (дата звернення: 04.03.2022)
36. Офіційний сайт Альянсу соціального підприємництва боротьби з Covid-19. URL: <https://www.weforum.org/impact/we-are-supporting-90000-social-entrepreneurs-on-the-frontlines-of-the-covid-19-crisis/> (дата звернення: 29.04.2022)
37. Top 50 Last Mile Responders URL: <https://widgets.weforum.org/lastmiletop50india> (дата звернення: 06.03.2022)
38. Chahine T. Introduction to Social Entrepreneurship. Boca Raton, FL: CRC Press – Taylor & Francis Group. 2016. P. 13. (дата звернення: 06.03.2022)
39. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: постанова Кабінету міністрів України від 11.03.2020 р. № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.03.2022)
40. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.03.2022)

41. Антонюк Л. Соціальне підприємництво в Україні в часи COVID-19 через призму гендерної рівності. Київ : *Eastern Partnership Civil Society Fellowship*, 2020 50 с. (дата звернення: 07.03.2022)

42. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.03.2022)

43. Любич А.М., Врублевська-Місюна К. М. Деякі аспекти становлення та розвитку соціального підприємництва. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 25. (дата звернення: 08.03.2022)

44. Perrinia F., Vurroa C., Costanzob L. A process-based view of social entrepreneurship: From opportunity identification to scaling-up social change in the case of San Patrignano. *Entrepreneurship & Regional Development*. 2010. Vol. 22. (6). P. 515-534. (дата звернення: 08.03.2022)

45. Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем: передумови становлення та активізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 2. С. 129-132. (дата звернення: 08.03.2022)

46. Корнецький А.О. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів : підручник. Київ: Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с. (дата звернення: 09.03.2022)

47. Яремко С. А., Кузьміна О. М. Інноваційні аспекти розвитку соціального підприємства в розвинутих країнах світу та в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету Економічні науки*. 2019. № 1. С. 214-221. (дата звернення: 09.03.2022)

48. Сотник І. М., Гаврилова В. В., Коваленко Є. В. Соціальне підприємництво як інструмент реалізації глобальних цілей сталого розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2018. №2 (200). С. 62-73. (дата звернення: 09.03.2022)

49. Основи формування соціального підприємництва як сучасної форми господарювання. [Чернега І. І., Бленда Н. О., Непочатенко О. А., Коротєєв М. А., Мальована М. М., Пономарьова М. С.] URL: <https://cutt.ly/HHDuUEt> (дата звернення: 10.03.2022)

50. Ігнатович Н., Гура В. Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*. 2014. № 12(165). С. 22-25. (дата звернення: 10.03.2022)

51. Бібліотека соціального підприємця. URL: <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/bazaznan/biblioteka-sotsialnoho-pidpriyemtsia/81-pro-sotsialne-pidpriyemnytstvo> (дата звернення: 10.03.2022)

52. Гулевська-Черниш А. Соціальне підприємництво: європейський зліт vs український реалізм. 2018. URL: https://dt.ua/SOCIUM/socialnepidpriyemnictvo-yevropeyskiy-zlit-vs-ukrayinskiy-realizm-272250_.html (дата звернення: 11.03.2022)

53. Лункіна Т. І., Іваненко Г. Ю., Особливості розвитку соціального підприємництва: закордонний досвід. *Modern Economics*. 2019. № 15. С. 142-147. (дата звернення: 11.03.2022)

54. Антонюк Л. Соціальне підприємництво в Україні в часи COVID-19 через призму гендерної рівності. Київ : *Eastern Partnership Civil Society Fellowship*, 2020 50 с. (дата звернення: 12.03.2022)

55. Ковтун В. Соціальне підприємництво: інноваційний вектор розвитку економіки. URL: <https://cutt.ly/OHDpRyD> (дата звернення: 12.03.2022)

56. Біла книга соціального підприємництва в Україні. URL: <https://cutt.ly/EHDi83a> (дата звернення: 12.03.2022)

57. Антонюк Л. Соціальне підприємництво в Україні в часи COVID-19 через призму гендерної рівності. Київ : *Eastern Partnership Civil Society Fellowship*, 2020 50 с. (дата звернення: 13.03.2022)

58. Зелена книга соціального підприємництва в Україні. К. : Український Форум Благодійників. Інститут Інклюзивного Розвитку. 2019. 104 с. (дата звернення: 13.03.2022)

59. Проект SimpleSE: Про соціальне підприємництво – просто: посібник підприємця. URL: <https://www.fda.org.ua/ua/2020/12/09/1459/fda> (дата звернення: 13.03.2022)

60. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. редакцією к.е.н. А. О. Корнецького. Київ: Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с. (дата звернення: 14.03.2022)

61. Корнецький А. О., Свинчук А. А., Назарук В. Я., Гусак Н. Є. Туманова А. А. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Київ: 2017 р. С. 12-22. URL: https://krliman.gov.ua/upload/editor/soc_biznes.pdf (дата звернення: 14.03.2022)

62. Андрощук Б., Корнецький А. Соціальне підприємництво: Ефективний інструмент подолання соціальних викликів в Україні. URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base/sotsial-ne-pidpryemnytstvo-efektyvnyy-instrument-podolannia-sotsial-nykh-vyklykiv-v-ukraini/ (дата звернення: 14.03.2022)

63. Шандар А.М. Соціальне підприємництво у сільській місцевості України: етапи розвитку та сучасний стан. *Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід*: матеріали першої Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2020 року. С.86-88. (дата звернення: 15.03.2022)

64. Горна М.О. Моделі соціального підприємництва в контексті цілей сталого розвитку. Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. К.: КНЕУ, 2018. С. 39-41. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf (дата звернення: 15.03.2022)

65. Гребешкова О.М. Соціальні проекти в освіті: українська практика та стратегічні перспективи. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. К.: КНЕУ, 2018. С. 42-44. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf (дата звернення: 15.03.2022)

66. Котенко Д.М. Грані муніципальної підтримки соціального підприємництва. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний*

досвід: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. К.: КНЕУ, 2018. С. 199-201. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 15.03.2022)

67. Кудлай В.Г. Успішні практики розвитку соціального підприємництва: ізраїльський досвід. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. К.: КНЕУ, 2018. С. 57-59. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 16.03.2022)

68. Мельникова М.В. Про особливості інституту соціального підприємництва в сфері життєзабезпечення міста. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. – К.: КНЕУ, 2018. С. 214-217. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 16.03.2022)

69. Ямненко Г.Є. Соціальне підприємництво як елемент інноваційного розвитку економіки. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. К.: КНЕУ, 2018. С. 214-217. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 16.03.2022)

70. Якубенко В.Д. Соціальне підприємництво та постеконімічні контури фірми. *Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції; 18 травня 2018 р. – К.: КНЕУ, 2018. С. 214-217. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf(дата звернення: 17.03.2022)

71. Пустовіт Б. О., Шандар А. М. Соціальний розвиток в Україні в контексті активізації діяльності соціального бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2022. №3. (дата звернення: 17.03.2022)

72. Поплавська О.М. Трансформація взаємодії держави і бізнесу. Економіка і організація управління. Вінниця, 2016 рік. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/4809> (дата звернення: 20.03.2022)

73. Кицак Т. Г. Соціальна відповідальність як фактор забезпечення конкурентоспроможності бізнес-організації. *Соціально-трудова відносини: теорія і практика*. 2018. №8 (2). С. 27–34. doi:10.21511/slrrp.8(2).2018.03 (дата звернення: 25.03.2022)

74. А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. К. : КНЕУ, 2012. 501 с. (дата звернення: 26.03.2022)

75. Кравчук О. І.; Колот А.М.; Цимбалюк С.О.; Лопушняк Г.С.; Кицак Т.Г.; Поплавська О.М. Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку. Збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції 11–12 листопада 2020 року. URL: <http://projects.dunehd.com/bitstream/handle/2010/35101/20-5648.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (дата звернення: 27.03.2022)

76. Lopushniak H., Kuzmenko H., Kravchuk O. Social Responsibility of Business in the Conditions of Spreadings COVID-19. Proceedings of International Conference on Sustainable Transport System and Maritime Logistics. Batumi Navigation Teaching University, June 24, 2021. Publisher: Batumi Navigation Teaching University, Georgia. P. 28–30. (дата звернення: 28.03.2022)

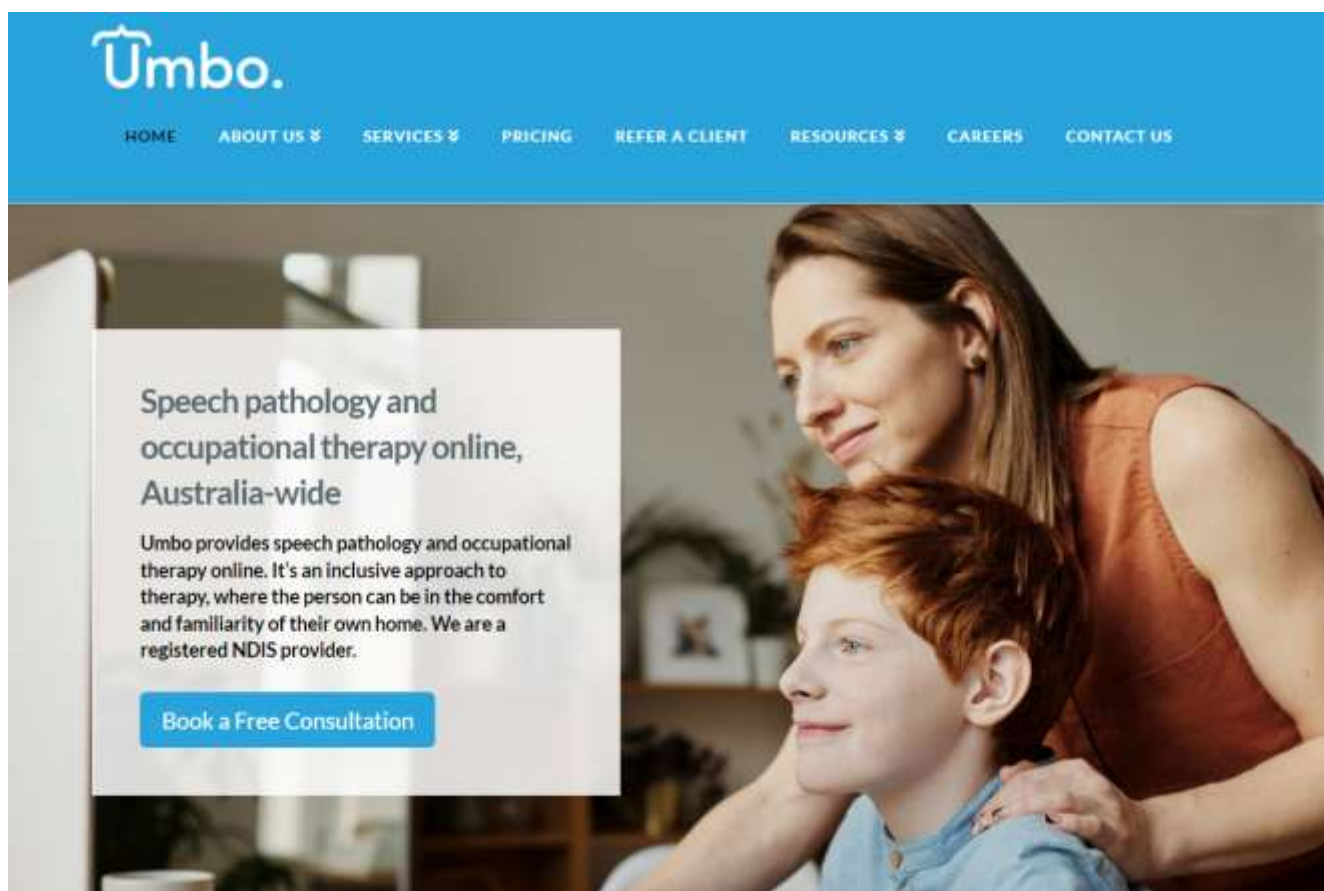
ДОДАТКИ

Додаток А

Головна сторінка онлайн-платформи SEPAK

Головна сторінка медичної платформи Umbo

Додаток В

Дорожня карта створення Альянсу соціального підприємництва боротьби з
COVID-19

метадані

Заголовок

Соціальне підприємство: зарубіжний досвід та вітчизняна практика

Автор

Науковий керівник

Пустовіт

Шандар

підрозділ

кафедра соціоекономіки та управління персоналом

Перелік можливих спроб маніпуляцій з текстом

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		2
Інтервали		0
Мікропробіли		25
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		118

Обсяг знайдених подібностей

Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

25

Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2

13428

Кількість слів

107135

Кількість символів

Подібності за списком джерел

Прокрутіть список та аналізуйте, особливо, фрагменти, які перевищують КП 2 (позначено жирним шрифтом). Скористайтеся посиланням "Позначити фрагмент" та перегляньте, чи є вони короткими фразами, розкиданими в документі (випадкові схожості), численними короткими фразами поруч з іншими (мозаїчний плагіат) або великими фрагментами без зазначення джерела (прямий плагіат).

10 найдовших фраз

Колір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)	
1	https://forbes.ua/leadership/veterano-pizza-gorikhoviy-dim-ukraina-bez-smittya-biznes-yakiy-prikhovue-svoyu-sotsialnist-bo-v-ukraini-tse-nepopulyarno-yak-tse-zminiti-20112021-2815	126	0.94 %
2	https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf	102	0.76 %
3	https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/news/20180613/18-5454.pdf	89	0.66 %
4	https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/9719/9643	86	0.64 %
5	https://docplayer.net/73025716-Naukoviy-visnik-uzhgorodskogo-universitetu.html	78	0.58 %

УДК 316.42:334.7

JEL: 316.42:334.7

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-3-60-66>

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

©2022 ПУСТОВІТ Б. О., ШАНДАР А. М.

УДК 316.42:334.7

JEL: 316.42:334.7

Пустовіт Б. О., Шандар А. М. Соціальний розвиток в Україні в контексті активізації діяльності соціального бізнесу

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглиблення теоретико-методологічного аналізу соціального розвитку. Мета статті полягає в обґрунтуванні й узагальненні впливу діяльності соціального підприємництва та корпоративної соціальної відповідальності бізнесу на рівень соціального розвитку України. Визначено складові соціального розвитку, на які відбувається найбільший вплив. Аналітично обґрунтовано сучасні тренди розвитку та поширення соціального бізнесу, доведено зростання кількості суспільно відповідальних суб'єктів господарювання. Таким чином обґрунтовано, що соціальне підприємництво в переважній більшості зачіпає вирішення соціальних проблем населення, зокрема зайнятості; допомагає вразливим верствам населення, у т. ч. особам з інвалідністю; поліпшує стан об'єктів соціальної інфраструктури громади тощо. Натомість у рамках корпоративної соціальної відповідальності соціальний ефект стосується забезпечення гідної праці своїх працівників; відповідальної поведінки перед стейкхолдерами та суспільством; вирішення соціальних проблем шляхом реалізації соціальних проектів чи інших соціальних ініціатив (зокрема, благодійність, волонтерство), а також екологічних проблем. Підкреслено, що ефективність соціального впливу багато в чому залежить від злагодженої взаємодії бізнесу, населення та держави. Досліджені аспекти діяльності соціального підприємництва та корпоративної соціальної відповідальності дозволяють у подальшому обґрунтувати більш ефективний механізм підвищення рівня соціального розвитку України.

Ключові слова: соціальний розвиток, соціальне підприємництво, корпоративна соціальна відповідальність, соціальна сфера, соціальна політика, соціальний проект, соціальний бізнес.

Рис.: 2. Бібл.: 21.

Пустовіт Богдан Олегович – здобувач, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: Bohdan01pustovit@gmail.com

Шандар Анна Михайлівна – доктор філософії з економіки, старший викладач кафедри соціоекономіки та управління персоналом, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: anna_shandar@kneu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7363-9038>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1761161/anna-shandar/>

UDC 316.42:334.7

JEL: 316.42:334.7

Pustovit B. O., Shandar A. M. Social Development in Ukraine in the Context of Intensifying Social Business

The relevance of the study is due to the necessity to deepen the theoretical and methodological analysis of social development. The article is aimed at substantiating and generalizing the impact of social entrepreneurship and corporate social responsibility of business on the level of social development of Ukraine. The components of social development, upon which the greatest influence occurs, are determined. The current trends in the development and spread of social business are analytically substantiated, the growth of the number of socially responsible business entities is proved. Thus, it is substantiated that social entrepreneurship overwhelmingly affects the solution of social problems of the population, in particular, employment; helps vulnerable groups of the population, including persons with disabilities; improves the state of community social infrastructure, etc. Instead, within the terms of corporate social responsibility, the social effect concerns ensuring decent work for its employees; responsible behavior toward stakeholders and society; solving social problems through the implementation of social projects or other social initiatives (in particular, charity and volunteering), as well as ecological problems. It is emphasized that the effectiveness of social influence largely depends on the coordinated interaction between business, the population and the State. The examined aspects of the activities of social entrepreneurship and corporate social responsibility allow to further substantiate a more efficient mechanism for increasing the level of social development of Ukraine.

Keywords: social development, social entrepreneurship, corporate social responsibility, social sphere, social policy, social project, social business.

Fig.: 2. Bibl.: 21.

Pustovit Bohdan O. – Applicant, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: Bohdan01pustovit@gmail.com

Shandar Anna M. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Socio-Economics and Personnel Management, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: anna_shandar@kneu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7363-9038>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1761161/anna-shandar/>

Підвищення соціального розвитку відбувається під впливом низки подій та явищ, у т. ч. завдяки впливу людини: через втілення в реальність інноваційних ідей, реалізації соціальних проєктів, поширення та примноження високоморальних цінностей. Реалізувати позитивний вплив людина може різними способами, наприклад завдяки економічній діяльності, зокрема підприємницькій, що дозволяє розширити та посилити соціальний вплив. Важливу роль у розвитку країни відіграє соціальне підприємництво, а також корпоративна соціальна відповідальність підприємства. Зазначені соціальні бізнеси виконують одночасно економічно важливу місію (ведення господарської діяльності, наповнення бюджету, працевлаштування населення тощо), а також, без перебільшення, відіграють суспільно важливу роль, оскільки сприяють підвищенню загального добробуту населення, поліпшують рівень та якість життя. Проблема забезпечення соціального розвитку набуває ще більшої актуальності в контексті розгортання пандемії коронавірусу COVID-19.

Вітчизняні науковці присвятили низку досліджень різним аспектам соціального розвитку, серед них: Чугунов І., Качула С. [1], Мельничук А. [2], Помаза-Пономаренко А. [3] та інші.

Разом із тим вчені досліджують теоретико-методологічні засади функціонування соціальних підприємств і корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. У спільній праці Никифорак В. А., Тодорук С. І. та Антохова І. М. порушують проблему нормативно-правового регулювання соціального підприємництва [4]. Водночас значну увагу даній темі приділяють науковці Луговенко Н. В. і Коваленко Н. В., які розглядають соціальні підприємства як інструмент діалогу між державою та суспільством [5]. У своїй науковій роботі Джинджоян В. В. відзначає важливе місце підприємницької та корпоративної діяльності в реалізації соціальної парадигми [6]. Наумова М. М. поглибила наукові знання в напрямку трактування поняття «соціальне підприємництво» та окреслила роль діяльності цього бізнесу в соціально-економічному розвитку країни [7]. Маршавін Ю. М. акцентує увагу на тому, що соціально відповідальний бізнес є детермінантою розвитку ринку праці [8]. Кицак Т. Г. обґрунтовує позицію, що соціальна відповідальність є чинником підвищення конкурентоспроможності бізнесу [9]. Водночас Лопушняк Г. С., Кузьменко Г. І. та Кравчук О. І. присвячують дослідження визначенню особливостей соціальної відповідальності в умовах пандемії коронавірусу COVID-19 [10]. У монографії [11] авторський колектив досить ґлибинно та різнопланово, як з точки зору теорії, так і з боку практики, досліджує соціальну відповідальність.

Метою дослідження є обґрунтування й узагальнення теоретичних досліджень щодо впливу діяльності корпоративної соціальної відповідальності бізнесу та соціальних підприємств на соціальний розвиток України.

Україна – це відносно молода держава, яка налічує 30 років з моменту отримання незалежності. Усі ці роки наша держава невпинно розвивається, однак при цьому все ще відстає за деякими соціально-економічними показниками від інших країн Європи. В Україні розвиток соціальної сфери характеризується значною помірністю, особливо на фоні сусідніх держав Європи, але за останні 10 років багато сфер суспільного життя зазнали модернізації, вийшли на якісно новий рівень. Про це свідчить показники індексу людського розвитку, що включає: ВВП на душу населення, рівень грамотності та тривалість життя. Станом на 2020 р., згідно з рейтингом Індексу людського розвитку, в якому бере участь 189 країн, Україна посіла 74 місце, що на 14 позицій вище, ніж у 2019 р. (88 місце) [12].

Загалом, соціальний розвиток – такі зміни в суспільстві, для яких характерний перехід усіх відносин суспільства до якісно нового стану та вираження. Соціальний розвиток включає в себе багато сфер суспільного життя: освіта, охорона здоров'я, фізична культура, культура та мистецтво, туризм, житлово-комунальне господарство, громадський транспорт, торгівля та громадське харчування, соціальний захист, соціально-трудова відносини. Сутність соціального розвитку полягає в позитивних змінах у суспільстві як у різних соціальних процесах, так і в особистості. У загальному розумінні соціальний розвиток являє собою активну соціальну політику, яка втілюється починаючи із державного рівня та закінчуючи рівнем окремої людини.

Соціальний розвиток був згаданий і визнаний на міжнародному законодавчому рівні в «Декларації соціального прогресу і розвитку» проголошеної резолюцією ООН ще в 1969 р. [13]. Зазначений документ – яскрава ілюстрація того, що соціальний прогрес і розвиток повинен розповсюджуватися та бути актуальним у кожній без винятку країні, при цьому держава має сприяти та поширювати ініціативи, які впливають на зазначені процеси. Декларація являє собою великий поштовх для вдосконалення зазначених питань прогресу та соціального розвитку у країнах. Правомірним є те, що на сучасному етапі розвитку велика увага приділяється захисту та правам людини, розвитку та забезпеченню комфортної життєдіяльності суспільства.

Загалом рівень соціального розвитку дуже тісно пов'язаний із економічним розвитком держави, тобто фактично ці два процеси мають двосторонній зв'язок. Взаємне зростання соціальної й економічної систем служить основою для якісних змін, результатом яких є створення соціальної держави, у якій людина є найвищою соціальною цінністю і де створено надійне підґрунтя у вигляді соціальної допомоги для осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах. Соціальна держава піклується про забезпечення

кожній людині гідного рівня життя, побудована на принципах соціальної справедливості та забезпечення миролюбного суспільства. Спираючись на зазначене, можна зробити висновок, що за рахунок чіткої стратегії розвитку, маючи конкретну соціальну політику, можна побудувати сучасну державу, головним пріоритетом якої є людина та відстоювання її інтересів і забезпечення потреб. Зауважимо, що рівень соціального розвитку можна підвищити не лише шляхом ефективного застосування інструментів і засобів різних політик країни, але водночас і через ведення соціально відповідального бізнесу, зокрема запровадження корпоративної соціальної відповідальності, або йдучи ще далі, – соціальних підприємств. Таким чином, незважаючи на те, що основною метою ведення підприємницької діяльності є отримання прибутку, сучасні підприємці все частіше переймаються соціальними проблемами, подекуди навіть виокремлюючи соціальну складову у стратегії організації. У такому випадку соціальний бізнес отримує додатковий бенефіт – розвиток бренду та, як наслідок, привернення уваги на ринку.

Соціальне підприємництво – це діяльність, яка покликана вирішити соціальні проблеми та задовольнити потреби суспільства. Зазначений вид господарської діяльності розглядається не як форма збагачення, яка відгукується на соціальні проблеми і швидко формує фінансову базу, а як засіб іншого бачення цінностей і взаємовідносин між людьми, в основу яких покладено піклування про теперішнє та майбутні покоління.

Варто зауважити, що певні дії з метою отримання позитивного впливу на соціальну сферу загалом чи окремого її компонента зокрема дають зиски як для самої організації, так і для соціального розвитку держави загалом.

Аналіз інформаційних джерел дає змогу констатувати, що в Україні соціальне підприємництво розвивається. Спостерігається значне прирощення знань шляхом збільшення наукових публікацій з даної тематики, створення різних соціальних ініціатив щодо популяризації цього суспільно важливого бізнесу (наприклад, Українська соціальна академія [14], пріоритетним завданням якої є розвиток інновацій у соціальній сфері, а також об'єднання однодумців і створення освітнього простору для обміну досвідом, обговорення нових ідей та результатів).

Щодо практичної діяльності соціальних підприємств, варто відзначити, що з кожним роком спостерігається зростання їх кількості. У 2020 р. налічується близько 1000 соціальних підприємств, при цьому переважна частина локалізувалась у м. Києві [15, с. 7–8].

Соціальне підприємництво може функціонувати в різних організаційно-правових формах. Слід зазначити, що більшість із них були зареєстровані як фізичні особи – підприємці (26%). Трохи менша част-

ка соціальних підприємців віддали перевагу таким формам організації: приватні підприємства – 16%, громадські організації – 14%, товариства з обмеженою відповідальністю – 13%, сільськогосподарські кооперативи – 10% та інші [15, с. 9].

Необхідно звернути увагу на те, що в Україні в 31% соціальних підприємств працює до 5 осіб, у чверті працює 6–10 осіб, а 18% підприємств дає роботу для 11–20 особам. Понад 20 осіб офіційно працює в 15% соціальних підприємств. Трапляються підприємства (10%), де працює 1 особа. Загалом соціальні підприємства надали місце роботи приблизно 12 тис. осіб. Структуру підприємств за кількістю працюючих зображено на рис. 1. Аналіз гендерного профілю зайнятих показує, що 54% персоналу становлять жінки. За віковою структурою переважає молодь, частка якої – 69%. Варто наголосити, що непоодинокими випадками є працевлаштування соціально вразливих категорій населення [15, с. 11–12].

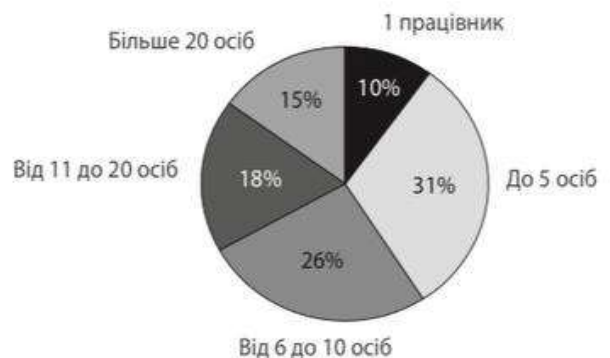

Рис. 1. Структура соціальних підприємств за кількістю залучених працівників, %

Джерело: складено за [15, с. 12].

Таким чином, прогресуюче зростання кількості соціальних підприємств служить основою поліпшення ситуації на ринку праці України, а саме: допомагає працевлаштувати молодь, яка в разі відсутності професійного досвіду, але з наявністю бажання змінювати ситуацію навколо себе, може отримати роботу. Необхідно звернути увагу на те, що велику роль у соціальному розвитку відіграє можливість працевлаштування осіб з інвалідністю, ветеранів антитерористичної операції, внутрішньо переміщених осіб, мігрантів – це є великий крок вперед, який підвищує рівень соціального розвитку України.

Корпоративна соціальна відповідальність – «...раціональний відгук організації на систему суперечливих очікувань зацікавлених сторін (стейкхолдерів), що спрямований на сталий розвиток компанії; це відповідальність тих, хто приймає бізнес-рішення, перед тими, на кого ці рішення націлені» [16, с. 6]. Це добровільна активність підприємства, його соціальне зобов'язання перед суспільством (праців-

никами, споживачами, постачальниками, державою), що може бути реалізовано в соціальній, економічній та екологічній сферах, і яке не завжди безпосередньо пов'язане із основною діяльністю компанії.

Часто корпоративна соціальна відповідальність побудована таким чином, що ключові зусилля поліпшення бізнесу спрямовані на досягнення однієї або кількох Глобальних цілей сталого розвитку.

Згідно з дослідженням, яке проводилось у 2018 р., 83% вітчизняних компаній реалізують політику корпоративної соціальної відповідальності, при цьому спостерігається зовсім незначна диференціація в регіональному розрізі. Порівняння показників 2018 р. із даними відносно 2010 р. демонструють зростання кількості таких підприємств на 26 в. п. Активізація корпоративної соціальної відповідальності визначена важливим напрямом розвитку на рівні країни, свідченням чого є затвердження відповідного плану заходів [17].

Щодо розвитку корпоративної соціальної відповідальності, варто акцентувати увагу на тому, що вона являє собою важливу складову державної політики України, підтвердженням чого є затвердження відповідної концепції на період до 2030 р. [18].

Не викликає сумніву, що корпоративна соціальна відповідальність бізнесу та соціальне підприємництво відіграють надзвичайно важливу роль у контексті підвищення рівня соціальному розвитку. Примножити соціальний ефект можна шляхом посилення взаємозв'язків так званого трикутника, який повинен бути рушійною силою соціального розвитку: суспільство – держава – бізнес. Саме завдяки якісній, результативній і послідовній співпраці вказаних стейкхолдерів можна досягнути швидкого зростання рівня соціального розвитку України, піднятися в рейтингу Індексу людського розвитку до лідируючих соціальних країн світу (наприклад, Норвегії, Швейцарії, Німеччини, Швеції, Нідерландів та інших).

Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу та соціальне підприємництво являють собою рушійну силу розвитку соціального становища в Україні, при цьому, зауважимо, безпосередньо впливають і на економічну стійкість країни. Аналіз показує, що вони активізують соціальний розвиток за рахунок запровадження соціальних ініціатив та проектів у різних соціальних сферах (рис. 2).

Зауважимо, що соціальна дія об'єктів нашого дослідження переважним чином сконцентрована на рівні підприємства та громади, тобто спрямована на соціальний розвиток саме суб'єкта господарювання, на базі якого вона реалізується та зачіпає населення прилеглої території. Разом із тим не можемо виключати можливість і розширення ефекту та масштабування соціального впливу, зокрема отримання таких ефектів:

- ✦ зменшення рівня бідності;
- ✦ сприяння поліпшенню здоров'я населення;
- ✦ покращення соціальної інфраструктури;
- ✦ зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

У рамках проектів корпоративної соціальної відповідальності та діяльності соціальних підприємств у 2020–2021 рр. було реалізовано низку корисних заходів щодо подолання негативних соціально-економічних викликів, зокрема проблеми бідності населення. Варто зазначити, соціальне підприємництво запобігає зменшенню рівня бідності за рахунок працевлаштування осіб із інвалідністю, переселенців з тимчасово окупованих територій, біженців з інших країн, літніх людей і безпритульних, осіб із сільської місцевості, де особливо гостро стоїть проблема безробіття. Водночас у межах корпоративної соціальної відповідальності реалізуються ініціативи з метою зменшення рівня бідності населення, серед яких: благодійні ініціативи та соціальні проекти для забезпечення соціальними послугами вразливих верств населення, безкоштовне надання продукції власного виробництва особам, які цього потребують тощо [20].

Актуальною лишається проблема підтримання та поліпшення здоров'я населення України, яка ще більше загострилась в умовах поширення пандемії COVID-19. Соціально відповідальний бізнес бере активну участь у запобіганні поширенню інфекції: забезпечення підвезення продуктів харчування та інших товарів першої необхідності для нужденних, підвезення персоналу, збір коштів та придбання медичних препаратів, обладнання, засобів захисту тощо. Інші напрями діяльності можуть стосуватися заохочення та підтримання здорового способу життя (спортивні майданчики для персоналу чи громади), всебічного та повноцінного розвитку дітей. Разом із тим є наочні приклади соціальних підприємств, які працевлаштовують осіб із інвалідністю (пекарня «Good Bread from Good People», кондитерська «Добра Цукерня» тощо), тим самим забезпечуючи їх не лише джерелом доходу (заробітна плата), але і допомагаючи їм адаптуватися й інтегруватися в суспільстві, наскільки це можливо.

Напрямок поліпшення соціальної інфраструктури реалізується в рамках корпоративної соціальної відповідальності шляхом інвестування (капітальний ремонт, поточний ремонт, придбання техніки, обладнання інших необхідних речей, підтримка у проведенні заходів тощо) у заклади освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, у загальний благоустрій території (у т. ч. транспортну та житлово-комунальну інфраструктуру), де функціонує підприємство. Соціальні підприємства теж вирішують суспільно важливі проблеми громади, які зазначалися вище. У такому випадку важливе значення відіграє взаємодія з мешканцями громади з метою вивчення та більш глибокого розуміння потреб населення.

Рис. 2. Діяльність соціального підприємництва та роль корпоративної соціальної відповідальності в контексті соціального розвитку

Джерело: розроблено на основі [17; 19].

Конституцією України (ст. 50) кожному гарантоване право на безпечне для життя і здоров'я довкілля [21]. Саме зменшення негативного впливу на навколишнє середовище є ще одним напрямом соціального бізнесу. Тут можуть бути реалізовані різні проекти щодо попередження або зменшення негативного впливу діяльності людини чи підприємства на екосистему. Ведення еко-відповідального бізнесу може проявлятися таким чином: сортування відходів в офісі та на виробництві; різні ініціативи щодо збору та сортування сміття; оптимізація або створення нових технологічних процесів (рециклінг, переробка, апсайклінг) на підприємстві та застосування енергоощадних технологій з метою зменшення впливу на навколишнє середовище; проведення заходів щодо популяризації Глобальних цілей сталого розвитку до 2030 р. та інші.

ВИСНОВКИ

Зазначене дає змогу констатувати, що в Україні, незважаючи на складну економічну та геополітичну, а останніми роками ще й епідеміологічну, ситуацію, все ж таки функціонує бізнес, який має вагомий соціальний ефект. Корпоративна соціальна відповідальність та соціальні підприємства мають вагомий бінарний вплив, адже їх діяльність, крім економічної складової, також спрямована і на вирішення суспільно важливих проблем, які, на перший погляд, стосуються обмеженої кількості людей, але разом із тим – практично всіх складових соціальної сфери, поліпшують добробут суспільства в цілому. Слід наголосити,

що соціальний розвиток – це важливий процес позитивних змін усередині як соціального, так і економічного середовища країни. Задля ефективного розвитку необхідно посилити взаємодію елементів трикутника розвитку: держава – людина – бізнес.

Отже, активна діяльність зазначеного бізнесу сприяє зміцненню національної економіки, а також, що є ключовим, допомагає людям, які потребують підтримки, поліпшує життя населення, сприяє реалізації людського потенціалу та врешті-решт служить потужним локомотивом підвищення соціального розвитку країни. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Чугунов І., Качула С. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2. С. 87–98. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2019\(124\)08](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2019(124)08)
2. Мельничук Л. Соціальний розвиток регіонів як об'єкт управлінського впливу: термінологічний аналіз. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 58–64.
3. Помаза-Пономаренко А. Л. Соціальний розвиток і безпека регіонів: державноуправлінські аспекти : монографія. Харків, 2017. 270 с.
4. Никифорак В. А., Тодорюк С. І., Антохова І. М. Удосконалення нормативно-правового забезпечення України у сфері соціального підприємництва: досвід країн ЄС. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 4. С. 5–10. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.4.5

5. Луговенко Н. В., Коваленко Н. В. Соціальні підприємства як інструмент діалогу держави та суспільства. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 187–192. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct42-32>
6. Джинджоян В. В. Місце підприємницької та корпоративної діяльності в реалізації сучасної соціальної парадигми. *Економіка та держава*. 2019. № 11. С. 30–33. DOI: [10.32702/23066806.2019.11.30](https://doi.org/10.32702/23066806.2019.11.30)
7. Наумова М. М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 4. С. 34–39.
8. Маршавін Ю. М. Соціально відповідальне підприємництво як чинник розвитку ринку праці України. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2010. № 4. С. 7–10.
9. Кицак Т. Г. Соціальна відповідальність як фактор забезпечення конкурентоспроможності бізнес-організації. *Соціально-трудова відносина: теорія і практика*. 2018. № 8. Ч. 2. С. 27–34. DOI: [10.21511/slrtp.8\(2\).2018.03](https://doi.org/10.21511/slrtp.8(2).2018.03)
10. Lopushniak H., Kuzmenko H., Kravchuk O. Social Responsibility of Business in the Conditions of Spreadings COVID-19 // *Proceedings of International Conference on Sustainable Transport System and Maritime Logistics* (Batumi, June 24, 2021). Batumi Navigation Teaching University, Georgia. P. 28–30.
11. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. 501 с.
12. Human Development Index (HDI) Ranking 2020. URL: <https://cutt.ly/SInMNVE>
13. Декларація соціального прогресу і розвитку № 995_116 від 11.12.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_116#Text
14. Українська Соціальна Академія. URL: <https://social-academy.com.ua/>
15. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз / ред. Каменко І. С. 2020. 37 с. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf
16. Колот А. М. Корпоративні соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 5–26.
17. Розвиток КСВ в Україні: 2010–2018 / Укладачі : Зінченко А., Саприкіна М. Київ : Юстон, 2017. 52 с.
18. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року» : від 24.01.2020 р. № 66-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-p#Text>
19. Каталог соціальних підприємств України 2016–2017 рр. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2017. 300 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/151INaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view>
20. Компанія Pro Bono Club: «Другий каталог КСВ-ініціатив». URL: https://drive.google.com/file/d/1nFs8utFO5_g9mfZTKMScCKyYKbP46mdy/view

21. Закон України «Конституція України» : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vp#Text>

REFERENCES

- Chuhunov, I., and Kachula, S. "Derzhavna finansova polityka zabezpechennia sotsialnoho rozvytku suspilstva" [State Financial Policy of Ensuring Social Development of Society]. *Visnyk KNTEU*, no. 2 (2020): 87–98. DOI: [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2019\(124\)08](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2019(124)08)
- Dzhynzhoyan, V. V. "Mistse pidpriemnytskoi ta korporatyvnoi diialnosti v realizatsii suchasnoi sotsialnoi paradyhmy" [Place of Entrepreneurship and Corporate Activities in the Implementation of the Modern Social Paradigm]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 11 (2019): 30–33. DOI: [10.32702/23066806.2019.11.30](https://doi.org/10.32702/23066806.2019.11.30)
- "Human Development Index (HDI) Ranking 2020". <https://cutt.ly/SInMNVE>
- "Kataloh sotsialnykh pidpriemstv Ukrainy 2016-2017 rr." [Catalog of Social Enterprises of Ukraine 2016-2017]. Kyiv : VD «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2017. <https://drive.google.com/file/d/151INaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view>
- "Kompaniia Pro Bono Club: «Druhyi kataloh KSV-initsiatyv»" [Pro Bono Club Company: "Second Catalog of CSR Initiatives"]. https://drive.google.com/file/d/1nFs8utFO5_g9mfZTKMScCKyYKbP46mdy/view
- Kolot, A. M. "Korporatyvni sotsialna vidpovidalnist: evoliutsiia ta rozvytok teoretychnykh pohliadiiv" [Corporate Social Responsibility: The Evolution and the Development of the Theoretical Views]. *Ekonomichna teoriia*, no. 4 (2013): 5–26.
- Kolot, A. M. et al. *Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku* [Social Responsibility: Theory and Practice of Development]. Kyiv: KNEU, 2012.
- Kytsak, T. H. "Sotsialna vidpovidalnist yak faktor zabezpechennia konkurentospromozhnosti biznes-orhanizatsii" [Social Responsibility as a Factor in Ensuring the Competitiveness of a Business Organization]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka*, vol. 2, no. 8 (2018): 27–34. DOI: [10.21511/slrtp.8\(2\).2018.03](https://doi.org/10.21511/slrtp.8(2).2018.03)
- [Legal Act of Ukraine] (1969). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_116#Text
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vp#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-p#Text>
- Lopushniak, H., Kuzmenko, H., and Kravchuk, O. "Social Responsibility of Business in the Conditions of Spreadings COVID-19". *Proceedings of International Conference on Sustainable Transport System and Maritime Logistics*. Batumi. Georgia: Batumi Navigation Teaching University, 2021. 28–30.
- Luhovenko, N. V., and Kovalenko, N. V. "Sotsialni pidpriemstva iak instrument dialohu derzhavy ta suspilstva" [The Social Enterprises as a Tool of Dialogue of the State and Society]. *Infrastruktura rynku*, no. 42 (2020): 187–192. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct42-32>
- Marshavin, Yu. M. "Sotsialno vidpovidalne pidpriemnytstvo yak chynnyk rozvytku rynku pratsi Ukrainy" [Socially Responsible Entrepreneurship as a Factor in the

- Development of the Labor Market of Ukraine]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia*, no. 4 (2010): 7-10.
- Melnychuk, L. "Sotsialnyi rozvytok rehioniv yak ob'ekt upravlinskoho vplyvu: terminolohichniy analiz" [Social Development of Regions as an Object of Administrative Influence: Terminological Analysis]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, no. 43 (2015): 58-64.
- Naumova, M. M. "Sutnist sotsialnoho pidpriemnytstva ta yoho rol u sotsialno-ekonomichnomu rozvytku suspilstva" [The Essence of Social Entrepreneurship and its Role in the Socio-economic Development of Society]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 4 (2014): 34-39.
- Nykyforak, V. A., Todoruk, S. I., and Antokhova, I. M. "Udoskonalennia normatyvno-pravovoho zabezpechennia Ukrainy u sferi sotsialnoho pidpriemnytstva: dosvid krain YeS" [Improvement of Legislative Support of Ukraine in the Social Enterprise: Experience of EU Countries]. *Investysii: praktyka ta dosvid*, no. 4 (2020): 5-10.
DOI: 10.32702/2306-6814.2020.4.5
- Pomaza-Ponomarenko, A. L. *Sotsialnyi rozvytok i bezpeka rehioniv: derzhavnoupravlinski aspekty* [Social Development and Security of Regions: Public Administration Aspects]. Kharkiv, 2017.
- "Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini: ekonomiko-pravovyi analiz" [Social Entrepreneurship in Ukraine: Economic and Legal Analysis]. https://www.eunighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf
- Ukrainska Sotsialna Akademiia. <https://social-academy.com.ua/>
- Zinchenko, A., and Saprykina, M. *Rozvytok KSV v Ukraini: 2010-2018* [CSR Development in Ukraine: 2010-2018]. Kyiv: Yuston, 2017.